

**37. Országos Tudományos Diákköri Konferencia
Állam- és Jogtudományi Szekció**

Budapest, 2025. március 24–26.

Rendező intézmény:
Károli Gáspár Református Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kar

Állam- és Jog-
tudományi Szekció

**Visszfényen innen és túl – az életvégi emberkép
egyres jogi kérdései**

Kézirat lezárásának dátuma:

2024/11/15

A dolgozat elkészítése során a Mesterséges Intelligenciát nem vettem igénybe.

Tartalomjegyzék

1. Prológus	4
2. A világ változik	7
2.1. A római jog élet utáni emberi emberképe – a római öröklési jog	8
2.2. A kánonjogi álláspont – a temetkezés egyedüli szabályozója évezredekken keresztül	9
2.3. Kitekintés a szociális temetés jogintézményére	11
2.4. Antigoné harca a 'Jog' teljesüléséért és korunk valósága	11
3. A kegyeleti jog általános jellemzői hatályos jogunkban	13
3.1. A kegyeleti jog megsértésének példái a közelmúltból	15
3.2. Az 'illő eltemettetés' fogalma a temetkezésről szóló jogszabály alapján – „az emlék ápolása” – a szétválasztott eszmei és fizikai valóság	18
3.3. A kegyeleti jogosultak köthetnek-e jó erkölcsbe ütköző szerződést?	19
3.3.1. A szülők kegyeleti joggyakorlása – kúriai határozat	22
3.3.2. A jogalkotó meddig terjeszkedhet a kegyeleti jog gyakorlásának meghatározásában?	22
4. A holttest (magán)jogi sorsa	24
4.1. Van-e társadalmi konvenció a holttesthez kapcsolódóan?	24
4.2. A holttest feletti tulajdonjog kérdése, a holttesttel való rendelkezés	25
4.3. Az ereklyék és hatásuk az egyházi liturgiában	28
4.4. A vélelmezett beleegyezés rövid bemutatása – a szervátültetés kérdéskörével	29
5. A temet(kez)és közjogi szabályozása	31
5.1. Hol és milyen módon (nem) lehet temetni?	31
5.2. A hamvasztás és elterjedése	32
5.3. A temetetlen holtak joga	34
5.4. Halál a születés előtt	35
6. A temetkezési szerződés: a kötelmi jog és a személyiségi jog határán – vállalkozás vagy megbízás?	37
6.1. A kérdéshez kapcsolódó joggyakorlat és elvi megítélés	38
7. Epilógus	42
Forrásjegyzék	44

„Az ember tehát egyedi jelensége fajtájának, egyszer létrejön – e lét előfeltételeinek biztosítására jogos elvárásokkal – és egyszer befejezi e létét, hátrahagyva értékeit, és igényelve jó híre fennmaradását.”¹

1. Prológus

Gustav Radbruch megfogalmazása szerint, a magánjog minden jogok szívkamrája². Ezt az absztrakt – ámbár igaz – megfogalmazást az teszi igazán plasztikussá és átélhetővé a társadalom túlnyomó többsége számára, hogy az a tudomány, amelyet polgári jognak nevezünk, a születésünk pillanatától – sőt azt megelőzően is – egészen a halálunkig – és azon túl – végigkíséri földi létünket és ezen földi élet végét követően jogokkal ruházza fel a hozzánk vélhetően legközelebb állókat. Ez az „uralkodáshoz szokott jogág”³ maga az élet, az 'inda' az életen, de nem 'gyökér', hiszen mindkettő legfőbb forrása maga az ember⁴. A mindennapi életünket tudatosan, vagy erről tudomást nem véve, de polgári jogi jogviszonyok tömkelegével éljük és a joggal való kollízió észlelését követően e jogainkkal jogállami keretek között élhetünk.

Ez a dolgozat az életvégi emberkép egyes magánjogi és mindezzel együtt erkölcsi vetületével is kíván foglalkozni, hiszen bár sem a napot, sem az órát nem tudhatjuk⁵, de a halál egy olyan születésünkből fakadó jelenség, amelyet egyikünk sem tud elkerülni.

„[V]isszatérsz a földbe, mert abból vétettél! Bizony por vagy, és vissza fogsz térni a porba!”⁶

A hamu az egyházi liturgiában a törékeny és véges állapotát szimbolizálja az embernek, a számunkra felmerülő kérdés ezzel kapcsolatban az, hogy a hatályos jogunk ezt az állapotot hogyan szabályozza, illetve, hogyan szabályozta a római jog, a kánonjog és egyéb jogrendszerek az európai kultúrkörben. A dolgozat célja összefoglalni elsősorban a személyiségi jogi és ezen belül a kegyeleti joggal kapcsolatban felmerülő örökérvényű és

---

¹ ZLINSZKY János: A kegyelet magánjogi kérdései – személyi jog, vagyoni jog, és kötelezettség. *Polgári jogi kodifikáció*, 2005/2. 12.

² LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Budapest, Szent István Társulat, 2018. 19.

³ SÓLYOM László: *A személyiségi jogok elmélete*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983. 47.

⁴ LÁBADY i.m. 19.

⁵ Mt 25,13

⁶ Ter 3,19 – Isten az áteredő bünt követően kiűzi Ádámot az Édenkertből, a munka és a halál fáradságára kárhoztatva őket.

aktuális kérdéseket és dilemmákat, a joggyakorlat ismertetésével együtt, valamint a tulajdonjogi és főként, szerződési jogi vetületeit egy ember halálának és az ahhoz kapcsolódó jogviszonyoknak. Természetesen, a kapcsolódó témáknál a hatályos, közjog által szabályozott temetőkről és temetkezésről szóló jogszabály releváns részei is ismertetésre kerülnek.

„Gondoljatok arra, ha tudná a ház ura, hogy melyik órában jön a tolvaj, nem hagyná, hogy betörjön a házába. Ti is legyetek készen [...]!”⁷

Mindezek mellett, az életvégi emberképpel kapcsolatosan érdemes megemlíteni azt az öröklési vagyoni joggal kapcsolatos tényt, ami a végrendekezés kérdését érinti. Ha a fent idézett szakasz pontos jelentéstartalmától elvonatkoztatva analogizálunk, a társadalom túlnyomó része hagyja, hogy a „tolvaj betörjön a házába”, hiszen nem rendelkezik érvényes végrendelettel. Azonban az 'éber' és felelősségteljes állampolgárok 'készen állnak' és gondoskodnak arról halálukat megelőzően, hogy mi lesz a megszerzett vagyonukkal elhunytuk után, tehát jogilag teljesen rendezett helyzetet hagynak maguk után földi létüket befejezve. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) Hetedik könyvének rendszerében a végintézkedés megelőzi a törvényes öröklést, ezzel is öntudatos emberképet alkotva, azonban a gyakorlatban ennek valóságtartalma a számok szintjén nem jelenik meg.⁸

Az általam készített dolgozat sok, egymással összefüggő életvégi emberképpel kapcsolatos témát tárgyal, amelyek mégis sokszor átfedésekkel is tűzdelt, de ugyanazzal a mindannyiunk számára elkerülhetetlen jelenséggel állnak összefüggésben: a halállal. Mindezen jogi kérdések szorosan és elengedhetetlenül összefüggenek súlyos erkölcsi és etikai dilemmákkal, amelyek az adott témáknál bemutatásra kerülnek. A teljesség igénye nélkül megjelenik a kegyeleti jogon túlterjeszkedést lehetővé tévő jogi szabályozás, mely *quasi* dologi jogi igény tárgyává teheti az elhamvasztott holttestet, illetve az, hogy a holttest milyen jogi megítélésben részesül a „visszfényen innen és túl”.

Reményeim szerint a dolgozat fényét növeli, hogy az érdeklődésem középpontjában lévő és bemutatott tárgykörhöz hasonlatosan, a dolgozat egyre sötétedő, színes falevelekkel tarkított őszi délutánokon és estéken készült, néhol szépirodalommal kiegészítve, hogy egészen biztosan érezhető és tapintható legyen a teremtet világon töltött földi életünk mulandósága, mely e dolgozat jogi jelleget öltő kérdéseinek kiváltó oka.

---

⁷ Lk 12,39-40

⁸ MARKÓ-LÉVAI Szófia: A végrendelet készítésének szabályai. 2021.04.28. <https://drmarkolevai.hu/a-vegrendelet-keszitesenek-szabalyai>

*„Szemem pillás függönye fent.
Tapsoljatok majd ha lement,
Urak, asszonyságok.”⁹*

---

⁹ BARTÓK Béla, BALÁZS Béla, KASS János: *A Kékszakállú herceg vára*. Budapest, Magyar Helikon, 1960. 5.

2. A világ változik

„Sirtámadás nem azért büntény, mert az által a képzelt jogai sértvék, hanem azért, mert az élők elleni merény.”¹⁰

A különböző társadalmak és jogrendek különböző módokon viseltettek halottaik iránt, ezt mutatja az alább bemutatott – és mai jogrendszerünkre legnagyobb hatást gyakorolt – római jog, illetve a hatályos kánonjog is. Bizonyos korokban és helyeken a holtak eltemetése, és a hozzátartozók számára a gyász mai fogalmaink szerinti emberi módon lehetővé tétele komoly akadályokba ütközött.

Az ókori Egyiptomban a fiú pénzkölcsönért cserébe elzálogosíthatta apja holttestét. Az ókori görögök törvényei szigorú gondot fordítottak az eltemetettek sírjaira, akár csak a rómaiak. A kutatások szerint az ős-szászok, akik az 5. században foglalták el a romanizált Britanniát, szintén a rómaiakhoz hasonló tisztelettel viseltettek halottaik iránt. Montesquieu szerint a frankok száműzték a sírt kifosztókat és az elhunyt rokonainak megbocsájtásától tették függővé az újra jobb megítélésben való részesülésüket. Néhány európai államban a középkori jog megengedte a hitelező számára, hogy adósa holttestét lefoglalja, követelésének biztosítása érdekében. Természetesen sem az egyiptomi, sem a középkori példánál nem a holttest piaci értékét volt hivatott kifejezni a zálog és a lefoglalás, hanem azt az érdeket, hogy végső soron a holttest az örök nyugalomban részesüljön.¹¹

*„Látjátuk feleim szümtükkel,
mik vogymuk: isá, por és homou
vogymuk.”¹²*

A 12. század végi Halotti beszéd és könyörgés a legkorábbi latin betűs, magyar nyelvű szövegemléküink, mely a lényegében egy temetésbe és a hitéletbe engedi betekinteni az olvasót. A magyar népszokások jogi vetületével kapcsolatban a „halott joga”-ként jelenik meg az eltemetés mellett a gyászhoz, a ravatalozáshoz, a búcsúztatáshoz, valamint a nem házas személynek a lakodalomhoz és a torhoz fűződő jog is. Ennek ellenére Tárkány Szücs Ernő, a magyar jogi néprajz kutatója is egyértelművé teszi, hogy jogokkal csak élő ember rendelkezhet,

---

¹⁰ FOULKE ÉS TÁRSA: Halottak tetemeihez kinek van tulajdoni joga? *Jogtudományi Közlöny*, 7. évfolyam, 32. szám, 1872. 235-236.

¹¹ Uo.

¹² Halotti beszéd és könyörgés In: MADAS Edit (szerk.): *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1992. 317-318.

csupán a modern jogrendszerek a halott hozzátartozóinak a személyhez fűződő jogait terjesztik ki oly módon, hogy a halott vagy emlékének megsértése vagy esetleges meggyalázása esetén érvényesíthessék a jog adta lehetőségeiket.¹³

Összegezve kijelenthető, hogy a közjogi-jellegű és magánjogi-jellegű érdekek ismert és dokumentált történelmünk során minden korban befolyásolták a temetés és a végtisztesség megadásának lehetőségét, azonban a „kegyeletlenség” sokak véleménye szerint a huszadik századi diktatúrákban nyerte el legmagasabb fokát.

2.1. A római jog élet utáni emberi emberképe – a római öröklési jog

A római polgár, ki egyenlő az egyenlők között, kandallója párkányán őrizte ősei szobrait, tisztelettel övezve hamvaikat.¹⁴ A római jog az emberi élet végét érintően kiterjedt öröklési jogi rendszerrel rendelkezik, amelyben az öröklést jogutódlásként kell felfogni. Ez a jogutódlás egy olyan folyamatot eredményez, amelyben a jogelőd után maradó személyek a jogelőd személyiségének folytatóiként az ő helyébe lépnek.¹⁵ A római jog szerint, ha az örökhagyó temetésén, hírnevével vagy holttestével kapcsolatban történik *iniuria*, akkor az örökös nyújthat be keresetet közvetlenül, amennyiben a hagyatékot már elfogadta, azonban ameddig ez nem történik meg, ez a kereset a hagyaték „része marad”.¹⁶ Ez alapján, hatályos jogunkkal ellentétesen, a holttest ellen elkövetett *iniuriát* leginkább azon az alapon lehetett *actio iniuriarummal* perelni, hogy a jogosult örökös vagy *bonorum possessor*¹⁷, tehát nem mint hozzátartozó, akit a mai terminológia szerint kegyeleti jogosultnak neveznénk.¹⁸ Ez részben azt jelenti, hogy az ún. kegyelettel szemben a római jog itt a tulajdonjogot vette elsődlegesen figyelembe, mely a vagyoni jogok közül a legfontosabb, viszont mivel az örökös saját nevében keresetet indíthatott az örökhagyó hírnevét ért sérelem miatt, mivel az az örököst jó hírnevét sértette,¹⁹ ezért a tisztán tulajdonjogi megközelítés nem állná meg a helyét. Az öröklési jogi 'személyiség folytatása' fordulat kifejezetten emlékeztet a hatályos jogunkban személyiségi jogként megjelenő kegyeleti jogra, melynek bemutatása a dolgozat egy szerves

¹³ TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. (Második bővített kiadás) 180.

¹⁴ ZLINSZKY i.m. 12.

¹⁵ EL BEHEIRI Nadja, ERDÖDY János: Előadások a római jog köréből II. 4. https://jak.ppke.hu/uploads/articles/186618/file/Eloadasok_a_RJ_korebol_FIN2022.pdf

¹⁶ PÓLAY Elemér: A személyiség polgári jogi védelmének történetéhez – *Iniuria* tényállások a római jogban, *Acta Jur. et Pol.* Szeged, 1983. 86. https://acta.bibl.u-szeged.hu/6490/1/juridpol_030_fasc_004_001-112.pdf

¹⁷ (lat.) a hagyaték birtokába utalt személy

¹⁸ PÓLAY i.m. 85.

¹⁹ DIGESTA 47, 10, 1, 4 (Ulp. 56 ad ed.) „[I]niuriarum nostro nomine habemus actionem spectat: enim ad existimationem nostram, si qua ei fiat iniuria”

részét képezi. Szintén a kegyeleti jogra jellemző vonásokat mutat a sírrongálás (*sepulchrum violatum*) kapcsán benyújtható kereset, mely a *praetori delictumok* közé tartozott, tehát magánbűncselekmény volt, így kötelmet keletkeztetett, amely büntetése egy meghatározott pénzösszeg volt, amit – delictumról és nem crimenről lévén szó – a magánfél kapott.²⁰ A Ulpianus szerint az ilyen típusú jogsértést külön keresettel, *sepulchri violati actio*val lehetett perelni, hogy „az igazságosnak tűnő összegért elítélhessék”.²¹ Ezt is kiválóan össze tudjuk hasonlítani hatályos magánjogunk nem vagyoni kártérítésként megjelenő kegyeleti jogsértésért megállapítható sérelemdíjával, bár vélhetően, ha a rómaiak korabeli felfogását vesszük alapul, akkor a jogintézmény közelebb áll a hatályos jogunkban a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szerinti kártérítési alakzathoz. Paulus érdekes példája alapján a kegyeleti jogon keresztül a tulajdonos személyét sérti az, ha valaki más apjának emelvényre emelt szobrát követ dobálja és ezáltal megrongálja – így ebben az esetben nem az *actio sepulchri violati*val, hanem „egyszerűen” az *actio iniuriarum*mal lehetett perelni.²²

Összegezve kijelenthető, hogy a római jogban is létezett a mai fogalmaink szerinti „kegyeleti jog” szerinti kereset, azonban sokkal inkább a vagyoni jogi szemlélet által áthatottan és két nevesített kereset formájában.

„Szent múltó pillanat,
maradj, oly szép vagy!
Öröklétet nekem!
(Meghal)”²³

2.2. A kánonjogi álláspont – a temetkezés egyedüli szabályozója évezredekken keresztül

A hatályos Egyházi Törvénykönyv (a továbbiakban: CIC) az egyházi temetést szabályozó címének elején leszögezi, hogy a 'jog' szerint minden krisztushívőt megillet az egyházi temetés, melyet az egyház liturgikus törvényei szerint kell végezni. Ezzel együtt fontos kiemelni, hiszen a dolgozatban a továbbiakban releváns lesz, hogy az egyház „nyomatékosan ajánlja, hogy tartsák meg az elhunytak teste eltemetésének jámbor szokását”, azonban a hatályos CIC már nem tiltja a holttest hamvasztását, csak abban az esetben, ha azt

²⁰ EL BEHEIRI, ERDŐDY i.m. 31.

²¹ FOULKE ÉS TÁRSA i.m. 235. (vö. Ulpianus Digesta 47.12. 3.)

²² PÓLAY i.m. 87.

²³ BOITO: Mefistofele c. operája. (fordította.: CSÁKOVICS Lajos) Faust szövegrésze. <https://opera-csakovics.blogspot.com/2010/11/boito-mefistofele-nyers.html>

nyilvánvalóan a keresztény tanítással szembemenő módon kívánták alkalmazni az elhunyt végakarata vagy a hozzátartozók döntése alapján.²⁴ Ha az elhunyt elégetésre vonatkozó kérése ellenére bizonyítható, hogy kitartott a test feltámadásának, illetve a lélek halhatatlanságának a hitében, akkor lehetségessé teszi a CIC az egyházi temetést, viszont az erre vonatkozó kéréseket a helyi ordinárius jogosult elbírálni és ezáltal a temetést engedélyezni.²⁵ Kizárt továbbá az egyházi temetés a köztudottan hitehagyók számára, illetve azon 'nyilvánvaló bűnösök' számára, akik egyházi eltemetése közbotrányt okozna. Részesülhetnek egyházi temetésben a nem katolikus egyházhoz tartozó megkereszteltek, ha a helyi ordinárius megítélése szerint ez elfogadható és bizonyos, hogy ennek nem akarta az elhunyt az ellenkezőjét, valamint a saját egyházának szolgálattevője nem érhető el.²⁶ A temetési szertartással kapcsolatban azt jegyzi meg a CIC *generalis* szabályként, hogy a szertartást az elhunyt plébániatemplomában kell elvégezni, de természetesen lehetővé teszi az elhunyt végakarata alapján, illetve akik a 'temetésről gondoskodni illetékesek' – tehát itt a CIC nem határozza meg ezen személyek pontos körét – számára, hogy más templomot válasszanak a szertartáshoz, az eljárási szabályok megtartása esetén.²⁷ Ugyanezen analógiát követi a szabályozás az eltemetés helyére vonatkozóan, tehát főszabály szerint a plébánia saját temetőjében – amennyiben rendelkezik ilyennel – kell eltemetni az 'elhunyt hívőt', azonban a lehetőség adott más *temető* megválasztására a fent említett kettő esetben.²⁸ Alapelvként jelenik meg továbbá, hogy a szentségek kiszolgáltatása során a szolgálattevőnek ügyelnie kell arra, hogy a 'szegények' szegénységük miatt ne nélkülözzék a szentségi segítséget, tehát jelen esetünkben a jogalkotó kiemeli, hogy ügyelni kell arra, hogy ne fordulhasson elő, hogy a 'szegények' ne kapják meg a megfelelő temetést. Emiatt került bevezetésre néhány egyházi temetőben, hogy a 'szegények', illetve köztemetettek számára ingyenes vagy kedvezményes temetkezési lehetőséget biztosítanak – itt természetesen előfordulhat a helyi önkormányzattal való együttműködés is. Előfordul, hogy a *generalis* szabályozástól eltérően, a szociális kérdések figyelembevételével a szegényebb régiókban alacsonyabb stóladíjat állapítanak meg.²⁹

---

²⁴ CIC 1176. kánon 1-3. §§

²⁵ SZUROMI Szabolcs: Az egyházi temetés, mint a lelkek üdvösségének szolgálata: megjegyzések a katolikus egyház temetési fegyelméhez. *Iustum Aequum Salutare*, 2008/3. 214.

²⁶ CIC 1183-1185. kánon

²⁷ CIC 1177. kánon 1-3. §§

²⁸ CIC 1180. kánon 1-2. §§

²⁹ UJHÁZI Lóránd: Az irgalmas szeretet és a karitás jelentősége az egyház hármasságában – kormányzati, megszentelő és tanító – küldetésében. *Acta Humana*, 2020/2. 24.

2.3. Kitekintés a szociális temetés jogintézményére

A kánonjogi szabályozás legutóbb említett megnyilvánulását egy fajta „szociális temetésként” értelmezhetjük, az egyház küldetéstudatának egyik jelenként, azonban ez a terminológia (ti. szociális temetés) a magyar jogalkotásban más értelmet nyer, hiszen a 2014. novemberi T/2141. számú törvényjavaslat vezette volna be a szociális temetés jogintézményét, azonban az elképzelést a közvélemény elutasította. A lényegi része a módosításnak, hogy az állam ingyenesen adott volna sírhelyet és koporsót, illetve urnát, azonban az elhunyt rokonának oldalán kötelezettségként jelentkezett volna, hogy ő, vagy akit felkér közreműködik a halott temetésre való előkészítésében, a sír kiásásában és visszahantolásában. A jogszabály-módosítás hatánapját többször módosította a jogalkotó, azonban 2024-ben végleg törölte a kezdeményezést. Mindezek alapján, a szociális temetés jogintézménye egyelőre – és vélhetően hosszú távon – nem lesz a magyar jogrendszer szerves része, hiszen a társadalmunk kulturális viszonyai alapján ez a túlnyomó többség számára nem elfogadható erkölcsi és etikai aggályok miatt.

*„[...] Parancsaióban nem hiszem, hogy oly erő
Lehet, mely engem istenek nem változó
Íratlan törvényét áthágni kényszerít.
Mert nem ma vagy tegnap lépett életbe az,
De nincs ember, ki tudná, hogy mióta áll.”³⁰*

2.4. Antigoné harca a 'Jog' teljesüléséért és korunk valósága

A dolgozat témáiban felvetett jogi és erkölcsi problémákhoz összehasonlításként kiváló zsinórmértékül szolgálhat Szophoklész örökérvényű (?) ókori drámája, az Antigoné. Szophoklész az értékrendet helyezte követendő példaként a kortársak elé.³¹ Antigoné azért harcol, hogy az örökérvényű isteni törvény alapján eltemethesse elhunyt testvérét, amit azonban Kreón király megtilt, amivel Antigoné testvére, Iszméné nem mer szembeszállni. A dráma végéig Kreónt utoléri végzete és maga is elismeri, hogy az isteni törvényeket tisztelni kell. Amint már utaltam rá, az ilyen jellegű jogsértések, melyben a kegyeleti jog és az emberiség

---

³⁰ SZOPHOKLÉSZ: Antigoné. (fordította: Trencsényi-Waldapfel Imre) In: *Görög drámák*. Budapest, Európa Kiadó, 1968. 53.

³¹ GÖRÖG Márta: Antigoné – a személyiségi jog keresztmetszetében. *Szegedi Jogász Doktorandusz Konferencia*. 69. https://acta.bibl.u-szeged.hu/75053/1/szegedi_jogasz_doktorandusz_konf_001_069-079.pdf

azáltal sérül, hogy az eltemetetés jogát megtagadják, a huszadik században is bőségesen és rendkívüli kegyetlenséggel jelentkeztek.

Antigoné harcolt a jogaiért, Kreón felülbírált a magasabb rendű „jogszabályt”, Iszméné pedig nem merte jogát érvényesíteni – csupa olyan példák, melyek nem csak az ókorban jelenhettek és jelentek meg. Amennyiben csak a temetkezés kérdéskörére szorítkozunk, akkor megállapíthatjuk, hogy míg a temetés évezredekén keresztül, ha változó külsőségekkel és eljárásokkal is, de kultúrkörünk elkerülhetetlen, meghatározó komponense volt, a mai ember gyakran azért küzd, hogy a szerette ne kerüljön eltemetésre, hamvai a temetőn kívül legyenek elhelyezve, melyet – a társadalmi igényt követve – már a jogszabály is lehetővé tesz.

Ez a dolgozat is olyan nem kizárólag jogi, sőt erősen erkölcsi töltetű kérdéseket vet fel, mint, hogy az emberi holttest minősülhet-e dolognak, és ha igen, akkor milyen módon és mikortól, valamint azt, hogy minősülhet-e jogi fogalmaink szerint jóerkölcsbe ütközőnek egy megállapodás a szülők elhunyt gyermekének hamvai felett, továbbá azt, hogy a temetetlen holtak jogát mi és milyen szempontok határozzák meg.

„Varázs-szer által szerettemet
nem sebhetővé én tevém.”³²

3. A kegyeleti jog általános jellemzői hatályos jogunkban

„Nem tárgyiasodik ez a kegyelet, noha per tárgya lehet, hanem a személyiség visszfényeként jelenik meg a jog szürke világában. Amint a magatehetetlen gyermek, a magáról gondoskodni már nem képes öreg vagy beteg személy marad, noha mások gondozására szorul.”³³

Az élő emberi testnek nem lehet vagyoni értéke, nem vonatkoznak rá dologi jogi szabályok és nem vagyontárgy, ellenben „elválaszthatatlanul hozzátartozik az emberi személyiséghez”, mivel annak biológiai alapja, így az emberi test csak a személyiségi jog tárgya lehet.³⁴ Hatályos törvényeink szerint – tényszerűen – az ember személyisége születésétől haláláig tart. A halált követően megszűnik a személyiség és ezáltal a jogképesség, hiszen megszűnik a szervezet biológiai léte. Érdeemes megjegyezni, hogy ezzel szemben egyes külföldi jogokban a halott ember személyiségi jogát is elismerik,³⁵ példaképpen, az 1945 előtti jogunkban létezett olyan szemlélet is, a francia joggyakorlathoz hasonlóan, hogy a halállal nem szűnik meg a személyiség,³⁶ viszont kijelenthető, hogy a magyar magánjogi szabályozásban az 1928-as Mtj.³⁷ óta töretlenül érvényesül az a dogmatikai-logikai szabályozás, mely szerint a személyiség a halállal megszűnik. Ez azonban emberi létünk miatt sem jelentheti azt, hogy a magyar jogban az elhunyt személy kikerül a személyiségi jogok szabályozási köréből és bármilyen vagyoni jog lenne szereshető felette. A halállal keletkezett „jogi ürt” betöltendő, az emberi személyiséget, mivel egy „átható, szuggesztív erejű értéknek” tekintjük, amely nem szűnhet meg a természetes személy halálával, a jog a halál után is védelmébe kell zárja.³⁸ Ekképpen az ember személyisége a kegyeleti jog jogintézménye által „örök folyamként”³⁹ védelemben részesül. A kegyeleti jogot a Ptk. szabályozza a Második könyvben az Egyes személyiségi jogok között, a nevesített személyiségi jogok között, azonban meglehetősen szűkszavúan. E jogintézmény által a földi életét befejező személy jogai a hozzátartozók (és akik

³² Richard WAGNER: Az istenek alkonya c. operája. (fordította: RADÓ Antal) Brünnhilda szövegrésze. <https://mek.oszk.hu/08700/08756/html/szocikk/w/26/26001.htm>

³³ ZLINSZKY i.m. 12. o.

³⁴ TÖRÖ Károly: Kegyeleti jog. *Jogtudományi Közlöny*, 27. évfolyam, 4. szám, 1972. 163.

³⁵ VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez.* – Budapest, Wolters Kluwer. Kommentár a Ptk. 2:50. §-ához

³⁶ BALÁS P. Elemér: Személyiségi jog. In: SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog, 1. köt. Általános rész, Személyi jog.* Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1941. 627.

³⁷ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat

³⁸ GÖRÖG i.m. 73.

³⁹ BALÁS P. i.m. 632.

végrendeleti juttatásban részesülnek, illetve közérdek sértése esetén az ügyész) jogosultságaként él tovább, melyet a saját nevükben gyakorolhatnak. A jogérvényesítés a joggyakorlat alapján bizonyos határok között mozog, így a halott emlékének és jó hírnevének a megóvása és védelme teheti lehetővé a keresetindítást, amellet természetesen, hogy a legfontosabb kegyeleti jogosultság a halott eltemetésének a joga. A kegyeleti jogosultak joggyakorlása esetére – természetesen – a jogalkotó nem helyezett el a jogszabályba semmilyen sorrendiséget. Egyik hozzátartozó sem zárhatja ki a másikat abból, hogy az elhalt emlékének kegyelettel adózzon.⁴⁰ Törő Károly álláspontja szerint, amennyiben a vonatkozó jogszabályok csak általánosságban beszélnek hozzátartozókról, a Ptk. szerinti hozzátartozó-fogalmat a kegyeleti jog esetén kiterjesztően kell értelmezni, hiszen bárki őrizhet emléket az elhunytól és ezen emléket őrizni, illetve tiszteletét, valamint megbecsülését kifejezni legitim cél lehet az 'általános jogosult' részéről.⁴¹ A jogosultak további körét alkotják a kegyeleti jog 'különös jogosultjai', akiknek igényérvényesítési joga egyes részjogosultságokhoz kapcsolódik, amelyek már hivatkozásra kerültek.⁴² Amennyiben kollízió van a köz- és magánkegyelet között, a magánkegyeletnek elsőbbsége van, különösen, ha az elhunyt akarata alapján történik például egy zártkörű gyászszertartás vagy egyházi temetés.⁴³

Összegezve, az elhunytat olyan védelemben kell részesíteni a kegyeleti jog által, amilyen életében is megillette volna személyiségi jogai által, tehát amennyiben életében valaki közszereplő volt, úgy „halálában” is szűkebben értelmezve vonatkoznak rá bizonyos életében meglévő személyiségi jogok. Az emberi személyiséget egészen addig védelmezni kell, ameddig az elhunyt társadalmi hatása egészében meg nem szűnik, emléke el nem enyészik.⁴⁴ A Ptk. a kegyeleti jogosultak jogának megsértése esetére a személyiségi jogok miatt megállapított szankciók lehetőségét biztosítja, valamint a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedését kérhetik az örökösök.

---

⁴⁰ Budapesti Fővárosi Bíróság 51. Pf. 22 677/1969-11.

⁴¹ TÖRŐ (1972) i.m. 165.

⁴² TÖRŐ Károly: *Személyiségvédelem a polgári jogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990. 639.

⁴³ ZLINSZKY i.m. 13.

⁴⁴ TÖRŐ Károly: *Személyiségvédelem a halál után*. *Magyar Jog*, 1987/6. 495.

„- Nem hiszek a fülemnek...
Emberré akarsz válni? Halandóvá?
- Te magad meséltél róluk...
hogy velünk ellentétben lelkük van,
ami a mennybe megy,
amikor meghalnak és semmivé lesznek”⁴⁵

3.1. A kegyeleti jog megsértésének példái a közelmúltból

Az alábbiakban felmerülő és bemutatásra kerülő jogi jellegű kérdések előtt szükségét érzem kettő korábbi jogeset bemutatásának, amelyek gyakorlati megvilágításba helyezhetik a jogi problémákat. Az elsőként bemutatásra kerülő ügyben a kegyeleti jogosultak válnak ellenérdekelt felekké a bírósági eljárásban, a második jogesetben pedig a temetkezési vállalkozó hibás teljesítése miatt sérül a kegyeleti jog. Ezt a két kérdést ötvözi hipotetikusán a 3.3 alfejezetben részletezett eset. A következő eseteknél megjelenik az is, hogy a bíróságok kegyeleti jogsértések esetén milyen nagyságrendben állapítják meg sérelemdíj összegét.

Az első bemutatásra kerülő jogesetben⁴⁶ a kegyeleti jogosultak jogainak kollízióját láthatjuk, lényegi részként kiemelve azt az esetet, amikor az egyik kegyeleti jogosult a másik kegyeleti jogosult számára lehetetlenné teszi a kegyeleti jogának gyakorlását, tevékenységével fizikailag megszüntetve az *in integrum restitutio* lehetőségét. A tényállásnak kizárólag a lényegi elemeit kiemelve – a peres felek féltestvérek, akik édesapjuk halálát követően egyező akarattal a hamvasztás mellett döntöttek. Az alperes édesanyja felvetette a hamvak Balatonba szórásának lehetőségét, azonban a temetkezési vállalkozásnál tájékoztatták, hogy ez nem lehetséges, így közös akarattal döntöttek amellett, hogy egy köztemetőben történjen a temetési szertartás, amelyre nagyjából egy hónappal a halálesetet követően került sor. A temetést cca. két héttel megelőzően az alperes megemlékezést tartott 35-40 fő meghívottal, ahol nem hangzott el, hogy az elhunynak lett volna végakarata a végtisztesség módjára vonatkozóan. Az alperes közel másfél évvel a temetést követően az édesapjuk hamvait tartalmazó urnát a köztemető sírhelyéből kihantoltatta, majd a lakására szállította. Az felperes és az elhunyt testvére több ízben is az önkormányzathoz fordultak a helyzet rendezése érdekében, ami fel is szólította az alperest a helyzet jogi rendezésére – eredménytelenül. A kihantolást két hónappal

---

⁴⁵ Antonín DVOŘÁK: Ruszalka c. operája (szövegkönyv: Jaroslav KVAPIL; fordította: HORVÁTH Attila – BENKŐ Minka) Magyar Állami Operaház, 2024. 02. 07.

⁴⁶ Pécsi Ítéletábla Pf. 20.100/2021/6.

követően az alperes édesanyja kérte a felperest és testvérét, valamint az elhunyt testvérét, hogy adják hozzájárulásukat a hamvak más településre szállításához – a hozzájárulást azonban nem kapta meg. A kihantolást négy hónappal követően az alperes édesanyja jelenlétében a hamvakat a Zala folyóba szórta, amelyről utólag, e-mailben tájékoztatták a felperest. A felperes keresetében az elhunyt hozzátartozója emlékéhez fűződő személyiségi jogának megsértése miatt kérte a bíróságot, hogy kötelezze az alperest 1.000.000 forint sérelemdíj megfizetésére, szóbeli bocsánatkérésre, valamint az urna 1/3 részének átadásával a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésére. Az alperes ellenkérelmében a kereset elutasítását kérte, arra hivatkozással, hogy a felperes előtt is ismert volt az a tény, hogy a temetés csak ideiglenes volt az elhunyt végakarata tekintetével. Az alperes álláspontja szerint a temetésen a felperesnek volt lehetősége kegyeletét lerónia, továbbá arra is hivatkozott, hogy a felperes nem tartotta rendszeresen a kapcsolatot édesapjával, születési nevét megváltoztatta és az esküvőjén édesapját nem az őt megillető helyre ültette. A jogsértéssel elért vagyoni előnyre vonatkozó keresetet az alperes az urna tetejének átadásával (sic!) teljesítette. Az elsőfokú bíróság egyértelművé tette, hogy a kegyeleti jog magában foglalja mindazt a jogosultságot, hogy a kegyeleti jogosult az elhunyt emléke iránt érzett tiszteletét akár tárgyasult formában az elhunyt hamvait tartalmazó nyughelyen kifejezhesse. Tehát az alperes álláspontja a temetésen leróható kegyelettel kapcsolatosan természetesen helytelen, hiszen a kegyeleti jognak nem sajátossága az egyszerű kifejezés általi betöltöttsége, sokkal inkább egy permanensen a jogosultat megillető jogosultság. A jogosultak kötelesek együttműködni és a többi kegyeleti jogosult jogait tiszteletben tartani. Az alperes az érdekében álló bizonyításnak nem tett eleget a bíróság szerint, ugyanis nem bizonyította, hogy a végakaratról a felperesnek tudnia kellett, illetve a hamvak folyóba szórásába beleegyezett volna. Az elsőfokú bíróság az alperest bocsánatkérésre kötelezte, illetve 1.000.000 forint sérelemdíj megfizetésében marasztalta⁴⁷, ugyanis az igényt a joghátránnyal arányban állónak találta, hiszen annak ti. funkciója kettős, kompenzációs szerepe van, valamint magánjogi büntetésként funkcionál. Az alperes fellebbezésében tárgyi és eljárási szabályok megsértésére is felhívta a figyelmet, azonban a másodfokon eljáró Pécsi Ítélőtábla a fellebbezést nem találta alaposnak és a sérelemdíj megállapított mértékét megfelelőnek, feltétlenül indokoltnak és szükségesnek ítélte, így az elsőfokon eljáró Zalaegerszegi Törvényszék ítéletét helybenhagyta.

Az eset kiválóan mutatja be, hogy a kegyeleti jogosultak egymás jogait milyen módon tudják megsérteni és ezzel akár összességében a társadalom felé azt is kommunikálva, hogy

---

⁴⁷ A Bíróság ítéletének indokolásában felhívta a Ptk. 2:50. § (1) bekezdését, a 2:51. § (1) bekezdés a), c) és d) pontját, 2:52. § (1)-(3) bekezdését, a Temtv. 21. § (5) és (6) bekezdését.

talán nem minden esetben a halott emléke a legfontosabb dolog. A nem részletező jogszabályi háttér a bíróságok számára ugyan tág mozgásteret tesz lehetővé, azonban egy bizonyítási eljárás során meglehetősen nehéz egy ilyen jellegzetességgel bíró, érzékeny esetben a döntés.

A második esetben⁴⁸ felmerülő legfőbb kérdés az, hogy sértheti-e a kegyeleti jogot, ha az elhunyt hamvait és a koszorúkat a búcsúztatási szertartást követően narancssárga színű furgonnal szállítja a temetkezési vállalkozó a köztemető ravatalozójába. A jogeset relevanciája abban mutatkozik meg, hogy a kegyeleti jogosultak kegyeleti jogsérelmének megállapítása milyen metódus alapján történhet a bíróság részéről és mikor és mennyiben sérül a 'tisztességes és méltó temetéshez való jog'. A tényállás szerint a temetési szertartáson részt vevő gyászolók körében a furgon színe megbotrántkoztatást keltett. Az eset érinti – természetesen – a vállalkozó felelősségét, de releváns az 'illő eltemetés' kérdésköréhez kapcsolódóan is. A felperes keresetében kérte a kegyeleti jogsértés megállapítását és azt, hogy a bíróság az alperest kötelezze 1.000.000 forint nem vagyoni kár megfizetésére az 1959. évi IV. törvény (rég. Ptk.) alapján. Az alperes álláspontja szerint nem tanúsított kegyeletsértő magatartást, viszont a tevékenységét hibás teljesítésként elismerte, ami alapján visszafizette a kifizetett összeg egy részét a felperes számára. Az elsőfokú és a másodfokú ítélet közötti lényegi különbség csak a nem vagyoni kártérítés mértékében van, ugyanis a másodfokú bíróság 100.000 forintra és annak kamataira szállította le az elsőfokon eljáró bíróság 300.000 forint és kamataiban való marasztalását. Az elsőfokú bíróság indokolásában a szertartás megismételhetetlenségét jelölte meg elsődleges szempontként. A másodfokú, jogerős ítéletben a bíróság azért tartotta túlzónak az elsőfokon megítélt nem vagyoni kárpótlás mértékét, mert nem került kellő súllyal figyelembevételre az, hogy a kifogásolt színű gépkocsi nem a gyászszertartás részeként tartózkodott a helyszínen, hanem az azt követő elszállítás miatt. A felperes a jogerős ítélet hatályon kívül helyezésért és az elsőfokú ítélet helybenhagyása érdekében nyújtott be felülvizsgálati kérelmet, elsősorban a számára megalázóan alacsony megítélt összeg miatt, ami önérzetét és kegyeleti jogának sérelmét nem küszöbölte ki, hanem inkább súlyosbította. A Legfelsőbb Bíróság megállapította, hogy a jogerős ítélet a felülvizsgálati kérelemben írt indokok alapján nem törvénysértő, mert bár a hibás teljesítés következményeként valóban sérültek a kegyeleti jogosultak jogai, viszont a bíróság ezen jogsérelem mértékének megállapítása során nem járt el törvénysértően és a megállapított nem vagyoni kártérítést megfelelő kompenzációnak találta.

---

⁴⁸ BH2001. 471.

„Keserves és boldog
Nevezetes dolgok,
Az világ kint haddal tele,
De nem abba halunk bele,
Urak, asszonyságok.”⁴⁹

3.2. Az 'illő eltemetés' fogalma a temetkezésről szóló jogszabály alapján – „az emlék ápolása” – a szétválasztott eszmei és fizikai valóság

A szétválasztott eszmei és fizikai valóság talán oly módon értelmezhető leginkább, hogy bár a jog a holttestet és a halott emlékét egyaránt a szabályozási körébe vonja, ezek mégis külön helyeken kerülnek megjelenítésre, más elvek mentén. Közös azonban az elhunyt testében és a személyiségében, hogy csupán közvetett tárgya lehet a jognak.⁵⁰ A Ptk. a családjogot szabályozó Negyedik könyve a személyiségi jogok és a családi értékek, ezáltal a házastársak közötti életközösség és a család tagjai közötti szolidaritás elvén nyugszik, amivel kézenfekvő összevetni a Ptk. Hetedik könyvének öröklési jogi szabályait, amelyek az elhunyttal kapcsolatban csak szüksézávan a hagyatéki tartozások közé sorolja az örökhagyó illő eltemetésének költségeit.⁵¹ Az 'illő eltemetés' elsődlegesen az örökhagyó életkörülményeire és anyagi helyzetére vonatkozik, de természetesen egy morális minimum is.⁵² A jogalkalmazói gyakorlat gyakran figyelembe veszi a helyi szokásokat és a költségek között ismeri el a halotti tor és a síremlék állításának költségét is.⁵³ Mindezeket összevetve meglehetősen érzékelhetően látszik, hogy milyen ellentét húzódik ugyanazon a Törvénykönyvön belül az egyetemes értékek mentén felépülő családi jogi és az erkölcsi minimumon túl, a többnyire csupán a vagyoni viszonyokat rendezni kívánó öröklési jogi szabályozásban. A temetőkről és temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény (a továbbiakban Temtv.) preambulumban 'az elhunyt személyek emlékének *méltó* megőrzését és ápolását' tűzi ki alapvető céljául a közegészségügyi és kegyeleti érdekek és jog érvényesülése mellett. Ami kifejezetten fontos – álláspontom szerint – az alábbiakban bemutatásra kerülő kérdés szempontjából, hogy a törvény még céljául tűzi ki a temető és temetkezési kultúra fejlesztését, tehát egy hatályos jogszabály ezzel elviekben az

⁴⁹ BARTÓK, BALÁZS, KASS i.m. 5.

⁵⁰ VILÁGHY Miklós, EÖRSI Gyula: *Magyar polgári jog I. kötet*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1965. 168.

⁵¹ Ptk. 7:94. § (1) bek. a) pont

⁵² VÉKÁS, GÁRDOS i.m. Kommentár a Ptk. 7:94. §-ához

⁵³ BH1990. 300.

ún. 'társadalmi nevelést' is szorgalmazza, ami jogalapként is szolgálhat bizonyos nem hétköznapi esetekben. Ezek az általános kegyeleti szempontú előírások, mint az eltemetés tisztessége bármilyen megkülönböztetés nélkül mindenkit megilletnek, sokkal inkább kötelezettségként jelenik meg, mintsem a kegyeleti jogosult végtisztesség megadására és a temetés helyének és részleteinek befolyásolására való jogosultságként. A gyakorlat azt mutatja, hogy gyakran előfordul⁵⁴, hogy a temetéssel kapcsolatban nem veszik figyelembe az elhunyt életében meghatározott akaratát, ezért az alapelvek között a Temtv. ezt az akaratnyilvánítást védelmébe veszi, természetesen a jogszabályok adta keretek között.

Összességében, valóban látható, hogy már csak magán a Ptk.-n belül is ellentétes, de legalább is megkülönböztethető emberképek kerültek megalkotásra. Emellett a Temtv. elvi alapokon rendelkezik a temetésről és határozza meg annak alapelveit, bár a teljes képet kissé árnyalando, érdemes megemlíteni itt a Temtv. 2013. évi módosítása óta lehetőségként megjelenő, a hamvak temetőn kívüli elhelyezését. Ez több társadalmi és személyes kérdést is felvet azzal kapcsolatban, hogy az elhamvasztott embertársaink „el nem temetése” mennyiben lehet 'méltó és igazságos', avagy 'illő és üdvös' ilyen módon.

3.3. A kegyeleti jogosultak köthetnek-e jó erkölcsbe ütköző szerződést?

A Ptk. Hatodik könyve alapján semmisnek minősül az a szerződés, amely *nyilvánvalóan* a jóerkölcsbe ütközik.⁵⁵ Ez bekövetkezhet a szerződés tartalmánál fogva, joghatásai miatt, illetve a felek által elérni kívánt közös célból adódóan.⁵⁶ A jóerkölcs – polgári jogi értelemben – a társadalom általános értékítéletét, illetve a magánautonómiának a társadalmi közmegegyezés által meghatározott korlátait öleli fel.⁵⁷ A bíróságnak a társadalom heterogén értékeinek rendszerében kell az általános társadalmi felfogást megérintenie, de ugyanakkor a szerződést kötő felek környezetének, illetve társadalmi csoportjának sajátos magatartásszabályait is figyelembe kell vennie álláspontja kialakításakor.⁵⁸

A nyitott törvényi tényállást azért tartottam szükségesnek röviden bemutatni, hogy a közelmúltban egy, a magyar sajtóban megjelent eset kapcsán számomra felmerült jogi kérdések

---

⁵⁴ Temtv. – 1. § indokolás

⁵⁵ Ptk. 6:96. §

⁵⁶ BH2001. 473.

⁵⁷ EBH2003. 956.

⁵⁸ MENYHÁRD Attila: A jó erkölcsbe ütköző szerződések. In: *10 éves a Doktori Képzés az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán: a 2003. április 4-i konferencia anyaga*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2003. 117.

alapjául tudjon szolgálni. Az esetben, mely eddig⁵⁹ nem lett bírósági eljárás tárgya, egy elhunyt gyermek elvált szüleinek a vitája válik láthatóvá. A gyermek születését követően romlott meg a kapcsolat a házaspár tagjai között, ezután a házastársi életközösség felbontásra került, a bíróság a gyermeket pedig az anyánál helyezte el, aki az apa családja szerint esetenként hónapokig nem engedte, hogy az édesapa találkozzon fiával. A gyermek hétévesen gyógyíthatatlan betegségben elhunyt. Ezt követően a szülők abban állapodtak meg, hogy két urnában helyezik el a hamvakat, melyek közül egyik az apához, a másik pedig az anyához kerül. A temetkezési vállalkozó jóhiszeműen kiadta mindkét urnát az elhunyt gyermek anyai nagymamájának, ezzel összefüggésben a vállalkozó írásban elismerte, hogy hibát követett el. A kiadás után, az apa elmondása szerint, az anya és családja minden kapcsolatot megszakítottak az elhunyt gyermek apjával és az ő családjával. Így sikertelenül próbálta az édesapa visszaszerezni az urnát, és attól félnek, hogy a másik család – mivel ők szórással szeretnének elbúcsúzni – megsérti a kegyeleti jogait, ezzel visszafordíthatatlan jogsérelmet okozva számukra.

A részemről felmerülő kérdés az előbbieik alapján – amennyiben vélelmezzük, hogy a tényállás elemei valósak – az, hogy a 'quasi-szerződés', amelyet a szülők „kötöttek” azáltal, hogy megegyeztek abban, hogy az elhunyt gyermek hamvait két részre szedve, két urnában helyezik el, vajon jóerkölcsbe ütköző szerződésnek minősül-e, az ezt követő eseményektől eltekintve. Fontos kiemelni, hogy a felmerülő kérdés kizárólag elvi érveléssel jelenik meg részemről, hiszen a hatályos Temtv. végrehajtásáról szóló kormányrendelet⁶⁰ szerint az eltemettető írásbeli kívánságára lehetséges a hamvak több, kegyeletet nem sértő urnában vagy szelencében való elhelyezése, azonban – véleményem szerint – alapvetően is megkérdőjelezhető az ily módon materializált megközelítése a földi maradványoknak, illetve az eset további részletei is kételyt ébresztőek a jövőben potenciálisan megjelenésre kerülő hasonló esetekre nézve. Érdemes érvként a dologösszesség⁶¹ fogalmát is analógiával összehasonlítani a tárgyalt jogi kérdéssel, hiszen ebben az esetben az egyébként osztható dolgot olyan forgalmi egységet alkotnak, melynek következtében oszthatatlannak minősülnek.

A joggyakorlat az esetek többségében azt a megoldást választja, hogy a generálklauzula alkalmazása során, az egyes esetekben hozott döntések alapján létrejövő esetcsoportokból próbál olyan elveket levezetni, amelyek absztrakt módon összevethetők a későbbi esettel.⁶² A

---

⁵⁹ 2024.10.30.

⁶⁰ 145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet - a temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény végrehajtásáról 57. § (4) bekezdés

⁶¹ universitas rerum

⁶² MENYHÁRD (2003) i.m. 119-120.

generálklauzula általi rugalmas joggyakorlással itt kéz a kézben jár a bizonytalanság. Az általam vizsgált eset látszólag egyáltalán nem sorolható a jóerkölcsbe ütköző szerződések bírósági jogeseteinek körébe, hiszen azok szinte kivétel nélkül valamilyen (házassági) vagyoni jogi, illetve vállalkozási szerződésen alapulnak, azonban jól látszik, hogy a felvázolt esetben egy *quasi* dologi jogi igény kerül megfogalmazásra, a kegyeleti jogosultságokat – véleményem szerint – egyértelműen túllépve. Mindezek alapján véleményem szerint a kérdés feltevése jogos, hogy jóerkölcsbe ütközhet-e a szerződés, hiszen az általam megkérdezettek – ami természetesen nem reprezentatív a társadalmunkat tekintve – egyöntetűen, az erkölcs nem kifejezetten jogi fogalmát figyelembe véve, elítélendőnek tartották a megállapodást, illetve az azt követő történéseket. Így, bírósági eljárásban vélhetően minden további nélkül érvényesíthető az apa részéről a kegyeleti jogsértés kapcsán az, hogy kegyeleti jogát ő is gyakorolhassa közösen az anyával, azonban a két részre szedett hamvak egyik felének átadása, *quasi* dologi jogi igényként – véleményem szerint – erőteljesen megkérdőjelezhető. A személyes álláspontom alapján eshetőlegesen egy ilyen jellegű igény esetén a bíróság joggal vizsgálhatná azt, hogy a temetkezéssel kapcsolatos általános társadalmi értékítéletnek – amennyiben ilyenről (még) beszélhetünk – megfelel-e az ilyen típusú megállapodás, és azzal sérülne-e jobban a társadalom absztrakt érdeke, hogy itt korlátozná a dispozitivitást a megállapodás jóerkölcsbe ütközővé nyilvánításával vagy ezzel ellenkezőleg azzal, hogy alaposnak talál egy olyan petitumot, amely egy elhunyt gyermek hamvait két részre szedné, ismerve az eset további körülményeit. A kérdés elsődlegesen, hogy mindezek beleférnek-e a jóerkölcsbe ütközés polgári jogi fogalmának generálklauzulájába. Véleményem szerint a jogállamiság és jogszabályok adta keretek között egy ilyen típusú magánjogi ügyet tárgyaló bírónak, illetve tanácsnak az általános társadalmi értékítélet meghatározásán túl és mellett feladata az alapvető, nem relativizált és egyetemes történelmünkéből levezethető erkölcsök alapján történő határozathozatala. Csupán elvi jelleggel, a kánonjogi álláspont a korábban bemutatottakból adódóan tiltaná az ilyen jellegű, temetést is részben nélkülöző kegyeleti jog gyakorlását.

A fentieket összegezve, nem helyes a közjogi szabályozás adta lehetőség, mely adott esetben a kegyeleti jogon túlmenően, akár dologi jogi igényt is biztosít a túlélő kegyeleti jogosultak számára, mellyel az elhunyt után maradt „visszfény” elhomályosulását megelőzően *quasi*-dologgá változtatja a holttestet. Azonban, mivel a jogszabály jelenleg lehetővé teszi a hamvak szétválasztását, így egy esetleges, ezzel kapcsolatos jogvita esetén a jogalkalmazás és azt megelőzően a jogtudomány feladata választ adni erre a rendkívüli módon érzékeny kérdésre.

Az esethez kapcsolódóan természetesen felmerül az az addicionális kérdés, hogy amennyiben a kérelemnek lenne jogalapja a bíróság szerint, kiket terhelne a felelősség a megállapodás megszegéséért? A temetkezési vállalkozó vagy az elhunyt gyermek nagymamája felelne-e a quasi-szerződésszegésért, illetve megosztott felelősség esete állna-e fenn.

Álláspontom szerint, egy korábbi jogeset⁶³ hasonló sajátosságait is figyelembe véve, egy esetleges eljárásban születő határozat főkérdésében a leginkább igazságossághoz és méltányossághoz közelítő (amennyiben létezik ilyen egy polgári peres eljárásban) akkor volna, ha hamvakat birtoklót arra köteleznék, hogy a felek közös költségén köztemetőben helyezték nyugalomra az elhunyt gyermeket, így a szülők közösen, egymás jogainak sérelme nélkül tudnák gyakorolni jogaikat.

3.3.1. A szülők kegyeleti joggyakorlása – kúriai határozat

A korábban hivatkozott jogesethez kapcsolódó kúriai határozatban⁶⁴ megfogalmazott álláspont alapján a szülőket egyenlő kegyeleti jog illeti meg és ebben nem korlátozhatják egymást. Különösen, az elvált és külön élő szülők mindegyikét megilleti az elhunyt gyermekükkel kapcsolatos kegyeleti jog és az előbbieken túl, kötelesek a joguk gyakorlása során egymással együttműködni. Ezen elvekkel természetesen ellentétes az, ha a hamvakat birtokló fél az elhunyt hamvait a kizárólagos tulajdonát képező lakásban helyezi el, mivel ez jelentősen megnehezíti a másik kegyeleti jogosultat jogának gyakorlására való szándékának fizikai megvalósulásában, tehát a felet a kegyeleti érzéseinek megnyilvánulásában korlátozza és ezek kifejezésében gátolja.

3.3.2. A jogalkotó meddig terjeszkedhet a kegyeleti jog gyakorlásának meghatározásában?

Az előző két pontban megfogalmazottak alapján összegzésként érdemes kiemelni a tárgyalta kegyeleti joggal és az ahhoz kapcsolódó temetkezési jogviszonyokkal kapcsolatban, hogy bár a magánjog szabályozási körébe tartoznak és bűncselekmény hiányában polgári peres eljárásban kerülnek eldöntésre, azonban az ilyen típusú jogviszonyok sajátos jellegéből fakadóan (ti. a halál a túlélő kegyeleti jogosultak életének legitimebb szférájáig hatol) jelentős közjogi, kógens szabályozás is vonatkozik ezekre, különösen a Temtv. által. Emellett fontos az

---

⁶³ Szegedi Ítéltábla Pf. 20.187/2015/3.

⁶⁴ Kúria Pfv. 21.644/2015/8.

erkölcsi koordinátarendszerben való elhelyezés, a transzcendensről való meggyőződések tiszteletben tartása, hiszen nem „egyszerűen” egy vagyoni jogi kérdést tárgyalnak ezek a jogviszonyok. Talán ez a háttere annak a látható és érezhető eltérésnek, ami a Ptk. (és a temetkezésről szóló jogszabály) alapján a kegyeleti jog és a családjog „emberközpontúbb”, illetve az öröklési jog lényegesen materiálisabb emberképe között húzódik. A jogalkotónak és a jogalkalmazónak is ennek megfelelően azzal a kellő tapintattal kell ezeket a kérdéseket szabályoznia és ítélnie, mely a helyzet sajátos jellegéhez illeszkedik. Azonban, – álláspontom szerint – ahogy már fentebb is említésre került, elvi kérdésekben és olyan esetekben, ahol nagy biztonsággal megállapítható egy általános társadalmi értékítélet, illetve az, hogy absztrakt módon és a jövőben konkrétan létrejövő esetben a felek számára mi lehet a legjobb megoldás – mindegyikük jogainak tiszteletben tartásával – célszerű jogot alkotni és alkalmazni.

*„Aranyosan és feketén döcög
Szent Mihály lova őszi fák között.
Az emberek megnézik csendesen,
Ki az, akinek útja végtelen?
És tovább mennek, mert az élet int,
Majd egyszer ők is jönnek erre mind.
Majd egyszer, ó, de addig áll a harc
És vár a győzelem, vagy a kudarc.
Majd egyszer, ó, de addig nem lehet
Sokat időzni a halál felett.”⁶⁵*

4. A holttest (magán)jogi sorsa

A halálhoz kapcsolódó jogi szabályozás szerteágazóságában a kegyeleti jog mellett mindenképpen szóra érdemes a sokkal profánabbnak ható, holttesttel kapcsolatos szabályok összessége. A holttest bár technikailag birtokba vehető testi tárgy, azonban természetesen mégsem tekinthetjük a dologi jog tárgyának, jogi szempontból elsősorban azért, mert nem lehet semmilyen vagyoni jogi viszonyban elhelyezni.⁶⁶ Ebben a fejezetben a holttest fizikai valóságával kapcsolatban kialakult jogi szabályozást és elképzeléseket mutatom be.

4.1. Van-e társadalmi konvenció a holttesthez kapcsolódóan?

Az ember földi életének befejezését követően hátramaradó teste *quasi* „dologgá” válva kifejezetten és egyre inkább érezhetően tabutémának számít korunkban, másfelől azonban paradox módon a temetetlen holtak hamvainak nem a temetőben tartásával, vagy bizonyos esetben a hamvak egy részéből készült ékszereknek vagy dísz tárgyakként a létével egy egészen más, „ferdén” nyitott szemlélet van egyre inkább megjelenőben a társadalmunkban. Ezt segíti elő a társadalmi „igényeket” lekövető 2013-as Temtv. módosítás, amely lehetővé tette a hamvak temetőn kívüli elhelyezését. Olyan típusú társadalmi konvencióról, „szívbe írt” belső törvényről, mint ami a korábban érintőlegesen bemutatott Antigonében megjelenik egyre kevésbé beszélhetünk, hiszen bár a társadalom túlnyomó többsége a 20. századi értelemben vett módon hagyományosan temetkezik, a fent megjelölt példából egyre inkább látszik, hogy a

---

⁶⁵ JUHÁSZ Gyula: Temetés. *Nyugat*, 1934/19. 21.

⁶⁶ MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013. 46.

szokások lazulnak és relativizálódnak, a jogi szabályozás pedig többnyire leköveti az így megjelenő „igényeket”. Amit évezredek keresztül a kánonjog és ezáltal az emberek megszokása határozott meg, az mára sokkal inkább képlékennyé vált, az extrém esetekben akár végső soron valódi dologgá változtatva az elhunyt földi maradványait, még azelőtt, hogy személyiségének túlélőkre hagyományozott „visszfénye” elenyészett volna.

4.2. A holttest feletti tulajdonjog kérdése, a holttesttel való rendelkezés

A téma megismeréséhez és bemutatásához kiváló támpontot adott számomra Zitelmann Ernő 1912-es cikke⁶⁷. Ami vita felett álló kérdés, hogy az élő ember teste semmiképpen sem tekinthető dolognak, hanem személynek, ebből fakadóan az ember jogalánya a személyiségi jogoknak. Az *élő* testtől elválasztott rész azonban dologgá válik és személyes tulajdon tárgya lehet. A huszadik század eleji jogirodalom alapján nem minden esetben egyértelmű, hogy az elválasztott rész automatikusan a személy tulajdonává válik-e, azonban az uralkodó felfogás azt mutatta és mutatja is, hogy igen, *ipso facto* a személy tulajdonává válik.

A bemutatott téma szempontjából a legfőbb kérdés, hogy jogilag minek is tekinthetjük a holttestet. Egyöntetűek a vélemények arra vonatkozóan, hogy az emberi testnek nincsen vagyoni értéke és vagyoni jogviszonyoknak nem lehet tárgya, hiszen elválaszthatatlanul hozzátartozik az emberi személyiséghez⁶⁸. Azzal kapcsolatosan azonban, hogy dologként, tehát birtokba vehető testi tárgyként minősül-e, látszólag eltérő véleményeket találunk, azonban – véleményem szerint – csak hangsúlyeltolódások figyelhetők meg.

Törő Károly szerint⁶⁹ az emberi test nem dolog és csak és kizárólag a személyiségi jogok tárgya lehet, mivel az embernek még a saját teste sem tulajdona. A kegyeleti jogosultságoknak sem lehet része, hogy a holttest és részei felett bárki dolog módjára rendelkezzen, ezért is vet fel elvi (és erkölcsi) jellegű problémákat, annak ellenére is, hogy hamvakról beszélünk, a már hivatkozott holtak hamvainak a temetőn kívül tartása, valamint sokkal inkább a hamvakból készült dísz tárgyak és ékszerek kérdése. A polgári alanyi jogok azonban, indokolt esetben közérdekből jogszabály által korlátozhatók, ilyen rendelkezések tehetik lehetővé a holttest vagy egyes részeinek egyetemi tanítás céljára való felhasználását vagy korábban oktatás céljára szolgáló csontvázak előállítását. Kivétel továbbá (vagyoni jogi

---

⁶⁷ ZITELMANN Ernő: A holttesten való jog. (fordította: UJLAKI József) *Jogállam*, 11. évfolyam, 1-2. szám, 1912. 112-116

⁶⁸ TÖRŐ (1972) i.m.

⁶⁹ Uo.

szempontból) a holttest gyakorlati célra való felhasználása, így például gyógyszerkészítésre való felhasználást követően a holttest e részének ilyen módon vagyoni értéke keletkezik, ha a feldolgozás szabályszerűen történt, üzleti forgalomba kerülhet. Azonban emberi szervek, szövetek, amelyek gyógyászati célból kerülnek felhasználásra és jellegüket még nem veszítették el nem képezhetik vagyoni forgalom tárgyát, szemben a gyógyszerekkel.

1894-ben Lindner Gusztáv a temetkezésről és hamvasztásról írt, egyébként haladó szemléletű cikkében még „számos hulláknál”, de különösen azoknál, amelyek közkórházakból vagy büntetés-végrehajtási intézetekből egyetemi bonctani vizsgálatra kerülnek – a boncoló kése alatt dologgá lesznek azáltal, hogy az elhunytak teste „tudományos buvárlat tárgyává válik”, mely a hulla boncolása nélkül elképzelhetetlen.⁷⁰ Zitelmann a német polgári jogi szabályozást bemutató huszadik század elején készült, erősen pozitivistának ható írásában⁷¹ a holttestet egyértelműen dologként említi, arra hivatkozással, hogy ez azért következik be, mivel a személy halálával megszűnik személy lenni. A „nem-dologi”-állásponttal azért csak látszólagos az eltérés, mert itt is kiemelésre kerül, hogy bár dolog a holttest, azonban olyan „amely semmi más dologhoz nem hasonlít” és „természetes rendeltetése az elhantoltatás”. Ebből következően olyan dolog, amely közjogi „rendeltetéssel” bír, a római jogi meghatározás szerint *res extra commercium*⁷², ez a forgalomra nem alkalmasság pedig csak a közjogi szabályozásban (és az általános emberi meggyőződésben) gyökerezhet, amely a magánjogra csak „visszahatást” gyakorolhat. A hatályos Ptk.-ban sem kerülnek felsorolásra a forgalomképtelen dolgok, ez is azt bizonyítja, hogy bár magánjogi szabályokról is beszélhetünk, de alapvetően a közjog határozza meg a holttest rendeltetését. A következő példa teheti leginkább szemléletessé ezt, hogy tulajdonjog nem szerezhető a holttest felett, hiszen, ha ez így lenne, akkor olyan bűncselekmények történhetnének, mint a lopás vagy a rongálás, ami a *holttest esetében* nem áll meg, ellenben természetesen a síremlékeket védő büntetőjogi törvényi tényállásokkal és nem utolsó sorban a polgári jogi kegyeleti jogérvényesítés lehetőségével. A tulajdonjog azért létezik, hogy megvédje az egyén gazdasági vagy egyéb érdekeit, a holttest rendeltetése pedig éppen az, hogy minden ilyen jellegű érdektől mentes legyen. Menyhárd Attila dologi joggal foglalkozó írásában ezzel megegyezően, „különleges dologi jogi megítélésűnek” írja le a holttest maradványait és az előzőekben felhozott érveket sorakoztatja ő is, azzal, hogy lehetségesnek kell tartani a holttest feletti birtokot és

---

⁷⁰ LINDNER Gusztáv: Temetkezés és hullaégetés. *Ügyvédek Lapja*, 11. évfolyam, 24. szám, 1894. 3.

⁷¹ ZITELMANN i.m. 100.

⁷² (lat.) forgalomképtelen dolog

birtokvédelmet. A hatályos Ptk. kommentárja szerint⁷³ holttestnek a maradványai, tehát a hamvak, testrészek vagy akár szervek dologként minősülnek, így birtokolhatóak és birtokba vehető dologként tulajdonjog tárgyát (így hagyatékát is) képezhetik, a kegyeleti jog által korlátozottan.

Érdemes megjegyezni, hogy napjainkban sem valósulhatna meg a magas szintű anatómiai képzés az orvosi egyetemeken boncolások nélkül. Ez elsődlegesen azon embertársainknak köszönhető, akik még életükben felajánlják – haláluk bekövetkezését követően – a holttestüket, hogy ezzel az oktatást és a jövő tudományát szolgálják. Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban Eütv.)⁷⁴ lehetővé teszi a jogot a saját, illetve hozzátartozók teste esetén. Ezt csak akkor engedélyezi a jogszabály, ha a felajánlás ellen az elhunyt életében nem tiltakozott. Felajánló lehet minden cselekvőképes magyar állampolgár, aki a 18. életévét betöltötte és írásban erről rendelkezett. A jogszabály rendelkezése alapján az ily módon tudományos célra való átadás csak ellenérték nélkül történhet.⁷⁵ A Semmelweis Egyetem, azonban „hálája kifejezéseként” átvállal minden a temetetéssel kapcsolatos költséget. A holttestekkel való oktatás során az egyetemek a rájuk bízott földi maradványokat a kegyeleti és etikai szabályok betartásával kezelik, az oktatást megelőzően a holttest tartósítása 0,5-1 évet vehet igénybe, amelyet a további két évig tartó oktatás követ. Érdemes megjegyezni, hogy az ilyen módon felajánlott holttest esetén a holttesteket minden esetben hamvasztják (az előbbieik alapján *a legtöbb esetben* a halálozást követő 3-5. évben) és a Semmelweis Egyetem szórásos temetéssel, a budapesti Új Köztemető szóróparcellájában temeti el a hamvakat.⁷⁶

A fentebb hivatkozott szerzők mindegyike megegyezik abban a kérdésben, hogy amennyiben a holttest eltemetése után ún. 'hosszú idő' elteltével fennmarad, akkor a megmaradt rész közönséges dologgá válik és *occupatio* útján megszerezhető⁷⁷. Ez a 'hosszú idő' minden bizonnyal azután telik el, miután az ember személyiségének „visszfénye” megszűnt vagy éppen ellenkezőleg, kegyeleti jogosultak már nincsenek, viszont egyetemes kultúránk miatti közérdekről van szó. Ilyen például egy ókori vagy középkori múmia, amelynek ez a „személyes kötöttsége” már megszűnt és a vagyoni jellegű jogviszony tárgyaként való kezelése társadalmilag elfogadott.

---

⁷³ VÉKÁS, GÁRDOS i.m. Kommentár a Ptk. 5:14. §-ához.

⁷⁴ Eütv. 222. § (2) bekezdés

⁷⁵ Eütv. 222. § (3) bekezdés

⁷⁶ Semmelweis Egyetem ÁOK Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani intézet. Holttest felajánlása oktatásra. <https://semmelweis.hu/anatomia/tetemfelajanlas-aktualis/>

⁷⁷ ZITELMANN i.m. 102.

Kiegészítésként érdemes megemlíteni a Temtv. végrehajtási rendelete alapján a lejárt használati idejű temetési helyen lévő holttestmaradványok sorsát. A lejárati esetén, amennyiben a kiürítésre megjelölt időpontig az elhunyt hozzátartozója nem gondoskodik a máshol való eltemettetésről, úgy ezen időpont elteltét követően hat hónappal – a népegészségügyi feladatkörében eljáró járási hivatal jelenlétében – a földi maradványokat közös sírhelyben kell elhelyezni, valamint a hamvak az arra kijelölt helyen szétszórhatók.⁷⁸

4.3. Az ereklyék és hatásuk az egyházi liturgiában

Az előző téma egy különös ágaként megjelenő ereklyék, a római katolikus és keleti keresztény egyházakban a szentek holtteste vagy annak maradványai, illetve olyan tárgyak, amik szentekkel vagy Jézus Krisztussal kapcsolatban álltak. Bár az őskeresztényeknél vélhetően nem volt elterjedt az ereklyekultusz, azonban ez a 3. és 4. századra kifejezetten bevett szokás lett, különösen a keresztény vértanúk megjelenésével. A magyar hívek számára tisztelet tárgyaként és általánosan a magyar történelem egy jelentős emlékeként a teljesség igénye nélkül a legnépszerűbb ereklyék, melyek eredetével kapcsolatban jelenleg is viták zajlanak⁷⁹, a Szent Jobbként ismert Szent István jobb kézfeje, illetve a Szent László koponyáját tartalmazó herma. A CIC egyértelműen körülhatárolja azok körét, akiket ilyen módon, nyilvános kultusszal lehet tisztelni, ezek pedig azok a személyek, akiket az egyházi hatóság szentek vagy boldogok jegyzékébe felvett.⁸⁰ Ezekre az ereklyékre ugyanúgy vonatkozik világi jogunk, nincsen eltérő közjogi szabályozás mindezeket érintően, így a korábban bemutatottak alapján – tényszerűen – az ereklyék lényegében az egyházi tulajdon részét képezik. A római katolikus egyház jogszabályai szerint a „szent ereklyéket eladni tilos”⁸¹, tehát ezáltal az egyház bár tulajdonosként lép fel és rendelkezik ezekről a testekről, testrészekről, illetve tárgyokról, mégis a saját szabályozása alapján *quasi* olyan védelemben részesíti ezeket a hívek által tisztelt ereklyéket, mint amit a holttest kap meg a világi jogban, ameddig az elhunyt emlékének „visszfénye” él és a ’hosszú idő’ még nem telt el. A továbbiakban a CIC különösen emeli ki, hogy a „kiemelkedő ereklyéket és olyanokat, melyek a nép részéről nagy tiszteletnek örvendenek”⁸² semmilyen módon sem lehet elidegeníteni, tehát bár kiemeli a jogszabály ezeket

⁷⁸ 145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet - a temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény végrehajtásáról 20. § (4) bekezdés

⁷⁹ BORBÁS Barna: Félresiklott mítoszirtás – így törölné el Szent Istvánt egy új oxfordi kötet. VálaszOnline, 2024.10.11. <https://www.valaszonline.hu/2024/10/11/berend-nora-szent-istvan-stephen-i-konyv-kritika/>

⁸⁰ CIC 1187. kánon

⁸¹ CIC 1190. kánon 1. §

⁸² CIC 1190. kánon 2. §

az általános körből, a lényegi különbség vélhetően csak abban van, hogy itt az ellenérték nélküli elidegenítést is kizárja.

4.4. A vélelmezett beleegyezés rövid bemutatása – a szervátültetés kérdéskörével

„[A]z élet szolgálata az élet után”⁸³

Két elvi megközelítés volt tapasztalható az előző század második felében, de természetesen a mai napig fennmaradt mindkét nézet, csupán az arányok változtak. Ezek közül az egyik a holttest megbontásával szemben is a személyiséget védő kegyeleti szempontra hivatkozik. Ezek az egyház által már a huszadik század elején feladott nézetek nyilvánvalóan tovább fennmaradtak a társadalomban „nem annyira vallási tanításokkal, mint inkább begyökeresedett hiedelmekkel” támogatva.⁸⁴ Ennek a nézetnek az „enyhített” formája az, amelyik az elhunyt életében adott hozzájárulását a hozzátartozók által visszavonhatónak tekinti. A halottkultusz hagyományai a huszadik század első kétharmadában még jelentősen éltek a magyar társadalomban is, így nem elhanyagolható a tetszhalott állapottól való félelem. Ennek a szemléletnek mutatkozott meg a maradványa 1966-ban a dán ápolónők sztrájkjában, akik nem voltak hajlandók veseátültetésben részt venni, erkölcsi meggyőződésre hivatkozással.⁸⁵ Az előbbiekkal ellentétben álló és többnyire – jogállami keretek között – hatályos jogunkat is meghatározó tendencia az orvostudomány előrehaladását hivatott szolgálni és azt a célt követi, hogy a holttestek szervátültetésre való felhasználást mindinkább elfogadottá tegyék. Természetesen ennek korlátja lehet az igazságszolgáltatás igénye azáltal, hogy ne tűnhessenek el bűncselekmények nyomai.⁸⁶

Az Eütv. szerint halottból szerv, illetve szövet átültetés céljából főszabály szerint eltávolítható, kivéve akkor, ha az elhunyt életében tiltakozó nyilatkozatot tett, amely cselekvőképes személy esetén történhet írásban vagy ezen forma nehézségének esetén a kezelőorvosnál, szóban⁸⁷. Korlátozottan cselekvőképes kiskorú, valamint cselekvőképességében az egészségügyi ellátással összefüggésben részlegesen korlátozott személy tiltakozó nyilatkozatát megteheti törvényes képviselője közreműködése nélkül is. A cselekvőképtelen személy helyett tiltakozó nyilatkozatot törvényes képviselője jogosult tenni. Amennyiben az elhunyt kiskorú volt, és nem lelhető fel tiltakozó nyilatkozat, csak a törvényes

⁸³ NIZSALOVSZKY Endre: *Szövet- és szervátültetések joga*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.

⁸⁴ NIZSALOVSZKY Endre: A szervátültetések jogi problémái. In: *Akadémiai Értesítő* – MTA, 1969. 451.

⁸⁵ Uo. 453.

⁸⁶ Uo. 452.

⁸⁷ Eütv. 211. § (1) bek. vö. 220. §

képviselő hozzájárulásával kezdhető meg bármilyen szerv- és szövetátültetés céllal elkezdett beavatkozás a holttesten. A jogalkotó különböző garanciális eljárási szabályokkal teszi bizonyossá, hogy az elhunyt életében kinyilvánított akarata ellenére semmi sem történhessen. Fontos kiemelni, hogy ezek a folyamatok az agyhalál beálltától kezdve, tehát az agyműködés végleges leállítását követően, de a légzés és a keringés fennállása esetén elkezdhetők, hiszen a halál beállta után csak kifejezetten rövid ideig – a vese 30, a szív 10-15 percig – emelhető ki átültetésre alkalmas állapotban.⁸⁸

Nagy szerepet kap a közgondolkodás annak eldöntésében a jogalkotás során, hogy az elhunyt emlékének és jó hírnevének megőrzése végett mikor kell szükségessé tenni a szervek és szövetek felhasználásához való hozzájárulást. Törő Károly már 1972-ben is úgy fogalmaz, hogy társadalom gondolkozásában jelentős változás állt be és a holttest felboncolása, egyes szerveinek vagy szöveteinek a tudomány vagy a gyógyítás céljára történő felhasználása sokkal inkább elfogadottabb lett, és egyértelműen nem tekinthető kegyeletsértőnek.⁸⁹

---

⁸⁸ NIZSALOVSKY (1969) i.m. 451.

⁸⁹ TÖRŐ (1972) i.m. 170.

*„Jer... beszélni akarok neked ...
a sírok komor rendjéről... Melyeket holnap kiásol...
Oda... ahol legzöldebb a gyöp...
helyezed édesanyámat,
A temető legszebb helyére...
Odébb... de azért közel hozzá...
ásod meg az enyémet...
az én nyomorúságos síromat...
s a kisbabám
a keblemen nyugszik majd.”⁹⁰*

5. A temet(kez)és közjogi szabályozása

Ahogy a dolgozatban már bemutatásra került, bár mellérendelt, magánjogi jogviszonyokban kötött szerződésekkel jönnek létre a temetkezési szolgáltatások, azonban erős közjogi, kógens normák szabályozzák a temetkezés rendjét, hiszen ezt az emberi mivoltunkkal járó kötelezettséget nem lehet és nem szabad csak és kizárólag a magánjogi szerződési szabadság elvei alapján szabályozni. Ez a fejezet a temetkezés formáit és azok szabályait mutatja be röviden, az eltemetetlen holtak jogszabályi rendelkezéseivel és a születés előtt elhalt magzatok Temtv.-ben megjelenő szabályaival. Bár közegészségügyi okok miatt a holttesttel a kötelezettek kötelesek rendelkezni, oly módon, hogy vagy temetésre, vagy a hamvak temetőn kívüli elhelyezésére kerüljön sor, azonban ezen keretek között egy közjogi természetű szubjektív jognak (privilegizált szabadságszféra⁹¹) tekinthetjük az eltemettető egyéni kéréseit, érdekeit, melyeknél az állam nem lép és nem is léphet közbe.⁹²

5.1. Hol és milyen módon (nem) lehet temetni?

A Temtv. alapján a temetés módja csupán kétféle módon történhet: hamvasztással és hamvasztás nélkül. Főszabály szerint az elhunytat temetőben vagy temetkezési emlékhelyen létesített temetési helyen kell eltemetni ⁹³, melyeknek fogalmát a Temtv. értelmező

---

⁹⁰ BOITO i.m. Margit szövegrésze

⁹¹ Georg JELLINEK: *System der subjektiven öffentlichen Rechte*. Mohr, Freiburg im Breisgau, 1892.

⁹² ZITELMANN i.m. 112-116

⁹³ Temtv. 21. §

rendelkezései között találjuk.⁹⁴ Hamvasztásos temetés esetén a hamvak urnában kerülnek elhelyezésre, valamint a jogszabályban előírtaknak megfelelően szétszórhatók. Kizárólag a hamvak (tehát a holttest nem) temetőn vagy temetkezési emlékhelyen kívül is elhelyezhetők a Temtv. 2013-as módosítása óta. A hamvak kiadása az elhunyt végrendelete alapján, vagy ennek hiányában az eltemetésre kötelezett személy közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalt nyilatkozatával, az elhunyt utolsó lakóhelye szerinti, az eltemetésre kötelezett személyek nyilatkozatairól szóló nyilvántartás vezetésére az önkormányzat által kijelölt köztemető igazolása alapján lehetséges.⁹⁵ További elvárásként támasztja a törvény ebben az esetben minimumszabályként, hogy az eltemetésre kötelezett nyilatkozatban vállalja, hogy az urnát a kegyeleti igényeknek megfelelően tárolja és az elhunyt Ptk. szerinti hozzátartozói, valamint a végrendeleti juttatásban részesített személyek részére biztosítja a látogatás lehetőségét, valamint az elhunyt közeli hozzátartozóit az urna elhelyezésére szolgáló hely címének megváltozásáról tájékoztatja.⁹⁶ A halottakat csak a jogszabályban előírt orvosi vizsgálat és az erről szóló halottvizsgálati bizonyítvány alapján szabad eltemetni vagy elhamvasztani.⁹⁷ A hazai hatályos jog lehetővé teszi a hamvak vízi és légi temetését, azonban az ilyen típusú temetéshez az illetékes természetvédelmi, környezetvédelmi és vízügyi hatóságok jelenléte szükséges, valamint jelen kell lennie a temetkezési szolgáltatónak is, továbbá a légi elszórás esetén az érintett ingatlan tulajdonosának hozzájárulása is szükséges.⁹⁸

5.2. A hamvasztás és elterjedése

„Mikép gondolkozik valaki a temetés és a hullaégetésről, miképen a feltámadásról és a halál utáni életről, az a vallásos nevelés és a szellemi műveltség eredménye, de minden esetre olyan

---

⁹⁴ Temtv. 3. § a) temető: a település közigazgatási területén belüli, beépítésre szánt vagy beépítésre nem szánt, építési használat szerinti zöldfelületi jellegű különleges terület, amely kegyeleti célokat szolgál, közegészségügyi rendeltetésű, és amelyet az elhunytak eltemetésére, a hamvak elhelyezésére létesítettek és használnak, vagy használtak; c) temetkezési emlékhely: a temetőn kívül, különösen templomban, altemplomban, templomkertben, történeti kertben, urnacsarnokházban vagy más építményben és területen lévő, az elhunytak eltemetésére, urnák elhelyezésére és hamvak szétszórására szolgál; d) temetési hely: a temetőben vagy a temetkezési emlékhelyen létesített sírhely, sírbolt, urnafülke, urnasírhely, urnasírbolt, valamint a hamvasztóüzemi építmény területén, ingatlanán létesített urnafülke, urnasírhely. A temetési helyek egyes formái, a temetés módja, továbbá a földben vagy építményben történő elhelyezkedése alapján különböznek egymástól;

⁹⁵ Temtv. 21. § (2) bekezdés

⁹⁶ Temtv. 21. § (5) bekezdés

⁹⁷ Temtv. 24. § (1) bekezdés

⁹⁸ LÁNCOS, Petra Lea: Das Bestattungsrecht in Ungarn: System, Herausforderungen und neue Tendenzen. *Ügyészeti Szemle*, III. évfolyam, 1. szám, 2018. 114.

ügy, melyben a vallás szabadságát biztosító ujkori alkotmányos állam csak az állam vagy erkölcstörvények sértése esetében avatkozhatik be.”⁹⁹

A hamvasztás az ókori népeknél kifejezetten bevett szokás volt. A kereszténység a holttest egyben való eltemetését támogatta, hiszen a 3. századtól, Szent Ciprián püspök idejétől fogva közüggé vált a temetés, azáltal, hogy a temetést misével együtt hajtották végre. Sokat tettek annak érdekében, hogy megszüntessék a különböző „pogány szertartásokat”, mely így is csak a 14. században szűnt meg teljesen egyes európai népeknél. A középkorban a tűzhalál büntetésének alkalmazása elterjedt volt, bűncselekmények elkövetőit, de különösen az eretnekeket sújtottak ezzel a büntetési nemmel. A reformáció időszakában a kálvinisták és lutheránusok rakták le a hamvasztás újbóli elterjedésének alapjait, azon az alapon, hogy a római katolikus egyház protestánsokon büntetésként gyakran alkalmazta a tűzhalál büntetését, mellyel párhuzamba állították a természetes halállal elhunytak hulláinak elégetését. Ennek elvi alapja az a bibliai tézis, hogy „akik a testet megölik, a lelket azonban nem tudják megölni!”¹⁰⁰. Ennek hatására a 17-18. század folyamán egyre gyakrabban foglalkoztak a témakörrel az írók, így az ezt támogatók tábora is nőtt, azonban csak kifejezetten lassan – nem csak a katolikus, hanem a protestáns vallásúak körében is. 1894-ben Lindner szerint a hazai viszonyok még nem voltak érettek a hamvasztás lehetőségének törvénybe iktatására, véleménye szerint a törvényhozásban egy erre irányuló törvényjavaslat nem nyert volna támogatást – ez jelzi, hogy hazai jogunkban milyen „fiatalnak” tekinthető az efféle temetkezési mód megléte. Magyarországon a lassú elterjedés oka elsősorban a feltámadási hit miatt, a test megsemmisülését sokkal drasztikusabban megjelenítő hamvasztás elrettentő volt a társadalom bizonyos rétegei számára, valamint az akkoriban elterjedt szokás, miszerint az állatok tetemeit egyes városokban akkor kezdték el égetéssel megsemmisíteni. Ahogy az eddigiekben hivatkozott cikk is leszögezi, az emberiség vallásainak történelme soha meg nem szűnő átalakulásban van, így lehetséges az is, hogy a CIC ma már – a társadalmi szokásoknak megfelelően és az „igényeket” lekövetve – engedi a hamvasztással való eltemetést.

A hamvasztást és az urnakiadást a hatályos Temtv. jelenleg a temetkezési szolgáltatások között szabályozza. Bár a jogszabály általános és a hamvasztás nélküli temetéssel egyenrangúként ismeri el a hamvasztással való temetést, azonban abban az esetben, ha a temetésről több személy gondoskodik és közöttük az eltemettetés módja tekintetében nincs megegyezés, a temetést csak hamvasztás nélkül teszi lehetővé. A fentieket azonban annak tükrében érdemes értelmezni, hogy az elmúlt két évtizedben drasztikus változás következett be

---

⁹⁹ LINDNER i.m. 3.

¹⁰⁰ Mt 10,28

Magyarországon a temetkezési szokásokban, a hamvasztással temetést választók aránya folyamatosan növekszik, melynek egy nem elhanyagolható tényezője az, hogy a temetkezési költségek növekednek és a hamvasztásos temetés minden esetben kedvezőbb anyagilag a hozzátartozók számára. Számszerűen, a KSH adatait elemezve ez a 2023-as adatok alapján azt jelentette, hogy a megelőző öt évben a temetkezési költségek 60%-kal nőttek, viszont az alapvetően is olcsóbb urnás temetésnél kisebb mértékben, így ez azt eredményezte, hogy öt családból négy az urnás temetést választotta és választja, ami hatalmas változás a temetkezési szokásokban, mindössze két évtized alatt.

„Lehet valakinek száz fia és ugyanannyi lánya, megérhet mégoly magas kort is, de ha nem élvezheti javait, és tisztes temetésben sincs része, akkor azt mondom: az elvetélt magzat boldogabb nála.”¹⁰¹

5.3. A temetetlen holtak joga

Lindner Gusztáv 1894-ben kritikával illette az akkori belügyminiszter „hullahamvak magánlakásokban való elhelyezését megtiltó végzésének” indokolását, mely szerint azért volt szükséges a tiltás, mert így az otthon tartott urnák babona és vallásos rajongás alapjául szolgálhatnak. Ezt a kolozsvári egyetemi tanár oly módon teszi összehasonlítás tárgyává, hogy amennyiben ezt a megítélést elfogadjuk, úgy meg kellene tiltani az elhunytak arcképeinek, mellszobrainak, használati tárgyainak megőrzését is, valamint a képek, ereklyék, feszületek „imádását” is, mert a „vallásos rajongás vagy tudatlanság azokat bálványozás tárgyává teheti”. Ennek ellenére a cikk írója is leszögezi, hogy a hamvak otthonokban való tartása, amennyiben engedélyezett is, csak belügyminisztériumi engedély útján legyen lehetővé téve, mert „minden körülmények közt helyesebb a hullahamvaknak az e célra szánt épületekben (*columbariumokban*) való elhelyezése”.¹⁰² Jelenünkben is érvként hozható fel a bizonyos babonás hitek miatti ellenzése a halott földi maradványai el nem temetésének, azonban – véleményem szerint – ennél sokkal relevánsabb az a kérdés, amely korábban már felvetésre került, hogy a világi jog meghasadt ’halott ember’-képe lehetővé teszi azt, hogy a szeretteink temetetlenül maradjanak, ezzel az Antigónéban is megjelenő „örök” erkölcsi és isteni törvényt, miszerint a halottaknak, – hamvasztással vagy anélkül – de temetve kell lenniük. A legfontosabb etikai és erkölcsi probléma ezzel, hogy az ily módon a temetőn kívül tárolt

---

¹⁰¹ Préd 6,3

¹⁰² LINDNER i.m. 3.

hamvak akár urnában tárolva, akár a kevésbé üdvösebb esetben ékszerre vagy egyéb dísz tárggyá válva általánosságban a végletekig tárgyasulnak, ezzel elmosva a halott ember emlékének tisztelete és a dologi jog közötti eddig éles határvonalat.

5.4. Halál a születés előtt

A magzati halálozást megélt nők vesztesége jelentős traumát jelent a számukra is, melyek nem megfelelő feldolgozása számos rövid- és hosszútávú negatív hatással jár együtt,¹⁰³ éppen ezért szükséges az, hogy a jog is a lehető legtapintatosabb legyen a maga módján egy ilyen tragikus esetben. Az Eütv. szerint a magzat a méhen belül fejlődő emberi lény a terhesség 12. hetétől¹⁰⁴, azonban a magyar polgári jogban a magzatnak nincsen jogképessége, így személyiségi jogai sincsenek és vagyoni jogi viszonyok alanya nem lehet. Ennek ellenére a magyar jogrendszer – természetes módon – társadalmunk elfogadott normái szerint bizonyos jogokat lehetővé tesz a meg nem született magzat halálát követően. Így, bár ellentét mutatkozik a Ptk. Második könyvével, mely csak a születéstől ruházza fel jogképességgel az embert, azonban a dolgozat témájának keretei között maradva, ez a leghelyesebb megoldás az eltemetetés lehetővé tételét illetően. Elsődleges az, hogy a halvaszületett és elvetélt magzatok eltemetésével összefüggésben – amennyiben jogszabály másként nem rendelkezik – a Temtv.-t kell alkalmazni, ezáltal a magzatként jogképességgel nem bíró emberi lényre halálát követően olyan temetkezési szabályok vonatkoznak, amelyek minden más elhunyt emberre, tehát miközben meg sem született a magzat, mégis meghalhat és a jogszabály lehetővé teszi az eltemetését. Kivételt képez a Temtv. általános szabályai alól a magzatok eltemetése azáltal, hogy korai vagy középido magzati halálozás¹⁰⁵ esetén az elhunyt magzatot halottvizsgálati bizonyítvány nélkül is eltemethető vagy elhamvasztható, ehhez csak a szülő írásbeli nyilatkozatára van szükség, mely alapján a magzat maradványait ki kell adni,¹⁰⁶ melyet követően a szülőt eltemetési kötelezettség terhel az általános szabályok szerint. A temetőt üzemeltető személy a mesterséges vagy spontán abortusz folytán távozó magzatok eltemetésére külön sírhelytáblát kell kijelöljön, továbbá a temetés halva született magzat sírhelyét jelzőfával kell megjelölni, amelyen a temetés

---

¹⁰³ SÁNDOR Zita, SÁNTA Tamásné: Perinatális veszteségek lelki megélése. *Deliberationes Tudományos Folyóirat*, 2023/16. 15.

¹⁰⁴ Eütv. 165. § b) pont

¹⁰⁵ Eütv. 216. § e) pont korai vagy középido magzati halál: a 24 hétig vagy annál rövidebb ideig az anya méhében lévő magzat, ha az anya testétől történt elválasztás után az élet semmilyen jelét nem adja; vagy ha a magzat kora nem állapítható meg, és a magzat testtömege az 500 grammot vagy a testhossza a 30 cm-t nem éri el, ide nem értve azon ikerszületés esetét, ahol legalább az egyik magzat élve született;

¹⁰⁶ Temtv. 24. § (4) bekezdés

napját és a temetési hely sorszámát fel kell tüntetni. A szülők azért, hogy elhunyt magzatukért érzett gyászukat méltó módon kifejezhessék, a halva született magzat, illetve korai vagy középidős elhalt magzat eltemetése esetén a sírhelyen kereszt, fejfa vagy egyéb síremlék is elhelyezhető, amelyeken utónevet is fel lehet temetni.¹⁰⁷ A katolikus egyház is minden esetben engedélyezi a hamvasztást és az azt követő egyházi temetést, ha a születéskor bekövetkezett halálról van szó, tehát nincs szükség ordináriusi engedélyre.¹⁰⁸

Az olyan élet, amely földi létét nem tudta elkezdeni a legnagyobb tragédia lehet egy családban, hiszen egy várt magzatot a fogantatás pillanatától emberként kezelnek. Éppen ezért fontos az, hogy a jog minden segítséget megadjon az ilyen típusú gyász – elsősorban – érvényesítéséhez és megkönnyítéséhez, azonban bizonyos élethelyzetekben a jog csak a megfelelő egyetemes erkölcs és etika alapelveinek alapján tud állni. Bár itt a jog a maga eszközével szabályoz és jogokat biztosít e tragikus helyzetben, azonban természetesen ezen a szinten túl a jog nem tud és nem is kell szabályozzon, itt a jog ereje megszűnik és más tudományágak kell érvényesüljenek a helyzet jobbá és könnyebbé tételében.

---

¹⁰⁷ 145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet - a temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény végrehajtásáról 14. § (2) és (3) bekezdések

¹⁰⁸ SZUROMI i.m. 214.

6. A temetkezési szerződés: a kötelmi jog és a személyiségi jog határán – vállalkozás vagy megbízás?

A temetkezési szolgáltató feladatait a Temtv. szakaszai szabályozzák. A köznyelvben a temetkezéssel foglalkozó személyeket jellemzően „temetkezési vállalkozó”-nak nevezzük, ez a típusú terminológia mindenképpen előjelez valamit, azonban a szerződés lényegét tekintve nem számít egészen pontosnak. A vállalkozási szerződések eredménykötelemmel konkrét eredményt hoznak létre, mely lehet tárgy előállítása, szolgáltatás teljesítése, illetve jellemzően építési, javítási, gyártási szerződéses jogviszonyok. A megbízási szerződésekben, gondossági kötelemmel a kötelezett egy tevékenység elvégzését vállalja, nem pedig egy konkrét eredmény létrehozását, jellemzően jogi, pénzügyi és tanácsadási jogviszonyokban. Mivel a temetkezési szolgáltatási szerződést a Ptk. nem nevesíti, így a jogirodalom és a joggyakorlás feladata jellegének meghatározása.

Egy ember elhunytát követően hatályos jogszabályaink szerint minden esetben lesz kötelezett személy, akinek gondoskodnia kell a temetésről. A Temtv. a kötelezettek sorrendjét követően, kötelezett személy hiányában *ultima ratioként* az illetékes települési önkormányzat polgármesterét, a fővárosban a kerületi önkormányzat polgármesterét, illetve a fővárosi önkormányzat által közvetlenül igazgatott területen a főpolgármestert jelöli ki a temetésről gondoskodásra köteles személynek.¹⁰⁹ A közjog csak akkor érvényesíti maga rendelkezéseit e körben, ha ezek a legközelebbi érdekelték másképp nem intézkednek, csak akkor „lép közbe”, ha a legközelebbi érdekelték nem gondoskodik a temetésről.¹¹⁰ Mivel a halált követően a kötelezettek kötelesek gondoskodni a holttestről, bizonyos, hogy egyes temetkezési szolgáltatásokat igénybe kell majd venniük, melyeket a Temtv. taxatív felsorol¹¹¹, így egy szerződéses jogviszony fog létrejönni a felek között. E fejezet elsődleges célja arra választ adni, hogy a szerződéstípusok közül a vállalkozási szerződéshez vagy a megbízási szerződéshez áll-e a közelebb ez a különös jogviszony. A temetkezési szolgáltató – ahogy az a továbbiakban bemutatásra kerülő jogesetekből is látszik – károkozása esetén többnyire a kegyeleti jog megsértésért is felel, esetleges kontraktuális felelőssége mellett, ebből is tökéletesen látszik, hogy milyen erőteljes befolyással bírnak itt a személyiségi jogok és a jogszabályok kógens

---

¹⁰⁹ Temtv. 20. § (1) és (2) bekezdések

¹¹⁰ ZITELMANN i.m. 112-116

¹¹¹ Temtv. 25. § (1) Temetkezési szolgáltatási tevékenység: a) a temetésfelvétel, b) az elhunytak a kegyeleti igényeknek megfelelő temetésre való előkészítése, c) a temetéshez szükséges kellékekkel való ellátás, ideértve az eltemetető felé történő értékesítést is, d) a ravatalozás, e) f) sírhelynyitás és visszahantolás, g) a sírba helyezés, h) a halottszállítás, i) a hamvasztás és az urnakiadás, j) az urnaelhelyezés, k) a hamvak szórása, l) az exhumálás, m) az újratemetés.

megállapításai az 'illő eltemetést'¹¹² és a 'tisztességes és méltó temetést'¹¹³ illetően. A Temtv. szerint a temetkezési szolgáltató köteles az engedélyezett temetkezési szolgáltatási tevékenységet a kegyeleti jogok betartása mellett, folyamatos rendelkezésre állással ellátni, továbbá a törvény alapelveinek érvényesülését is köteles biztosítani.¹¹⁴ A „folyamatos rendelkezésre állás” többnyire a munkaszerződéseknel, illetve a munkaviszonyok során jelenik meg, azonban itt természetesen valami másról van szó, ez is a tevékenység különös voltát bizonyítja. Ha a polgári jog kötelmi jogviszonyainak szabályai között szeretnénk elhelyezni a 'folyamatos rendelkezésre állást'-t, akkor a megbízáshoz mindenképpen közelebb álló fogalmat látunk. A Temtv. és a Ptk. hivatkozott rendelkezései, melyek az eltemetés körülményeit – megkérdőjelezhetetlen joggal – határozzák meg, szintén inkább gondossági kötelelemhez hasonlatos jegyeket mutatnak. Ezzel ellenben, a kérdésre való válaszadás során döntő jelentőséggel bír, hogy az eredmény elmaradása a szerződés megszegésének következményét vonná-e maga után, amire természetesen igen a válasz. Az is az eredménykötelmi jelleget erősíti, hogy bár hivatkoztam a temetés körülményeit alapelvei szinten, erkölcsi köteletséget meghatározó jogszabályokra, azonban ezek olyan általános jellegű meghatározások, melyek nem megfelelően erős kapcsolatot mutatnak a megbízási jogviszonyokkal, hiszen példaként említve, az eltemettető természetesen joggal várhatja a tisztességes és méltó temetés megszervezését, azonban jellemzően arra vonatkozóan nem ad utasítást, hogy a koporsót milyen kötéllel helyezték a sírba.

Véleményem szerint az eredménykötelmi jelleg döntőnek bizonyul a temetkezési szolgáltatási szerződés jellegének meghatározása során, tehát egy vegyes, megbízási elemekkel bíró vállalkozási szerződésről beszélhetünk ezekben a jogviszonyokban.

6.1. A kérdéshez kapcsolódó joggyakorlat és elvi megítélés

Két olyan jogesetet választottam a tárgyalt kérdéskör bemutatásához, melyekben a temetkezési szolgáltató kötelezettségeinek elvégzése során egyaránt kegyeletsértően és a szerződést megszegve járt el. A bemutatást követően az ilyen típusú szerződések jellegzetességei sokkal érzékelhetőbben láthatóbbak.

---

¹¹² Ptk. 7:94. §

¹¹³ Temtv. 1. § (1) bekezdés

¹¹⁴ Temtv. 26. § (2) bekezdés

Az első esetben ¹¹⁵ a bíróság által megállapított tényállás szerint a felperes fia kardiológiai műtét közben elhunyt, amit követően a felperes temetkezési és halottkezelési szolgáltatást rendelt meg az alperestől. Az alperes temetkezési vállalkozó honlapja szerint szolgáltatásuk részeként a halál utáni teendőket teljeskörűen elvégzik az elhunyt eltemettetőinek nevében. Az alperes a szerződés szerint vállalta, hogy az elhunyt fiának holttestét a nyilvános ravatalra felkészíti, a helyszínre szállítja, majd ezt követően a holttestet elhamvasztja és a hamvakat szétszórja. A ravatalozásra való felkészítést egy a felperes meghatalmazása által az alperes által választott cég végezte közreműködőként. A felperes fiának ravatalán azonban a holttest a koporsóban nem megfelelően volt elhelyezve, a koporsóban nem volt feltámasztva, így a feje lejjebb helyezkedett el, mint a törzse, tehát lényegében homorú testtartásban feküdt. A tényállás szerint az elhunyt teste magából szagot árasztott, a ruházat nem megfelelően volt ráadva a holttestre, kézfejen kék folt volt, csuklóján kötöző látszott, a szemfedél alatt pedig az elhunyt egyik bokája 90 fokban vissza volt feszítve, így a cipőtalpa az ég felé állt. A ravatalozást az alperes dolgozói idő előtt be kívánták fejezni, felkérték a még ott lévő vendégeket, hogy távozzanak. A felperes keresetében hibás teljesítés címén cca. 68.000 forint és kamataira, valamint 3.000.000 forint sérelemdíj megfizetésére kérte kötelezni az alperest. A felperes egyetlen, 18 éves fiától a fent írtak következtében nem tudott megfelelően végső búcsút venni, ami ilyen módon már visszafordíthatatlan joghátrány. Az alperes a kereset elutasítását kérte, mivel elismerte, hogy a holttest milyen módon került a ravatalra, azonban elmondása alapján erre semmilyen ráhatása nem volt. Előadta továbbá, hogy az erre vonatkozó szolgáltatást a felperes rendelte meg, hiszen az alperes a meghatalmazás miatt a felperes nevében kötött szerződést. Az alperes arra is hivatkozott továbbá, hogy azért nem helyezték el a koporsóhoz tartozó párnát a holttest feje alatt, mert ha ilyen módon a holttestet feltámasztották volna, akkor váladék és vér szivárgott volna az elhunyt ruhájára. A jogerős, másodfokú ítélet szerint a felperes nem az elhunyt fiának emlékét sértette meg, hanem a felperes kegyeleti joga került megsértésre, a továbbiakban a Fővárosi Ítéltábla helybenhagyta a Fővárosi Törvényszék elsőfokú ítéletét, melyben a bíróság 2.000.000 forint sérelemdíjat tartott méltányosnak, továbbá mivel az alperes a ravatalozási szolgáltatást kegyeletsértő módon teljesítette, olyan módon, hogy az céljának betöltésére, a végső búcsú megadására nem volt alkalmas, így a bíróság ítélete szerint a felperes a szolgáltatás teljes, 136.425 forintos díjának felére leszállítására jogosult, mivel a szolgáltatásnak a ravatalozás része olyan mértékben hibás volt, hogy az ilyen mértékű csökkentést tesz szükségessé.

---

¹¹⁵ Fővárosi Ítéltábla Pf. 21.029/2016/6.

A bíróság megállapítása szerint a felek között a Ptk. 6:238. §-a és 6:272. §-a szerinti vegyes, megbízási és vállalkozási típusú szerződés jött létre, melynek keretében az alperes feladata az volt, hogy a holttest megfelelően méltó módon, a temetkezési szokásoknak megfelelően helyezze el a ravatalon. Véleményem szerint az indokolás azon része, amely szerint „méltó módon és a temetkezési szokásoknak megfelelően” való elhelyezés volt az alperes feladata, sokkal inkább a közerkölcshez és a hatályos Temtv. és annak végrehajtási rendeletéhez kapcsolódik, semmint a Ptk. Hatodik könyvében tárgyalt szerződéstípusokhoz, hiszen ezek a minimumfeltételek kötelességként jelennek meg és nem a szerződéses felek megállapodása szerint. Ennek ellenére, természetesen a megállapítás helytálló a szerződés kategorizálásánál, a jogeset sajátossága folytán azonban ebben a jogviszonyban erősebben jelenik meg a megbízási jelleg az átlagosnál, elsősorban az ügyvitelre adott alperes általi felhatalmazás miatt. Ettől eltekintve, azonban – véleményem szerint – egy tipikus temetkezési szolgáltatási szerződésnél, amelynél meghatalmazással történő szerződéskötésre vonatkozó ügyvitel nem történik, továbbra is a vállalkozási jelleg az erősebb.

A második jogeset¹¹⁶ egy temetkezési szolgáltatással kapcsolatos szerződésszegést és ezáltal kegyeleti jogsértést érint. A tényállás szerint a felperes egy gazdasági társaság közreműködésével megrendelte az alperesnél elhunyt házastársa temetését. Az alperes a sírgödör kiásásakor – a szabályzatot megszegve – nem ásott kellően mélyre. Így a sírgödör felső része csupán 60 centiméter mély volt, mivel az elhunytat az 1919-ben meghalt felmenőjére temették. A temetés során a koporsó virágai láthatók voltak, ami a felperes és a hozzátartozók szerint méltatlan helyzetet eredményezett, ezzel sértve a gyászt és a méltó eltemetéshez való jogot. A temetést követően a felperes exhumálást végeztetett és a sírhelyet a megfelelő mélységig kiásatta. A felperes a bíróságtól keresetében azt kérte, hogy állapítsa meg, hogy az alperes megsértette kegyeleti jogát és tiltsák el a további jogsértéstől, valamint a bíróság kötelezze 4.000.000 forint nem vagyoni kártérítés megfizetésére, továbbá a 23.000 forint kiszámlázott, de nem teljesített szolgáltatási díj visszafizetésére, valamint a 99.720 forintos exhumálási költség megtérítésére. Az alperes védekezésében nem vitatta a szerződésszegést arra vonatkozóan, hogy a sírgödör nem a szabályzat szerinti megfelelő mélységben lett kiásva, azonban állítása szerint ez nem okozott tényleges jogsérelmet, így nem szükséges kártérítést fizetnie, továbbá azt is érvként hozta fel, hogy a felperest csak az sértette, hogy a temetésen tudta meg, hogy nem tud házastársa mellé temetkezni. Az elsőfokon eljáró Tolna Megyei Bíróság megállapította, hogy az alperes kegyeleti jogot sértett, mivel nem helyezte el a koporsót

---

¹¹⁶ Pécsi Ítéletábla Pf. 20.255/2009/5.

megfelelő mélységben, ami sértette az elhunyt méltóságát és gyászát és erre vonatkozóan nem lényeges az a tény, hogy a hibás teljesítést más is érzékelte-e. A bíróság ítéletében kötelezte az alperest 36.000 forint megfizetésére a szerződösszegés következtében felmerült többletköltségek, tehát a sírásás és hantolás miatt, valamint 500.000 forint nem vagyoni kártérítés megfizetésére. A bíróság alaptalannak találta a felperes exhumálási költségekre vonatkozó keresetét. Másodfokon a Pécsi Ítéltábla, mely tanácsának elnöke Lábady Tamás volt, az ítéletet helybenhagyta és megállapította, hogy az alperes szerződösszegése és kegyeleti jogsértése okozati összefüggésben volt a felperes jogsérelmével, mivel a felperesnek méltatlan helyzetet kellett megélnie a temetési szertartáson, amely a gyászoló lelki fájdalmát növelte.

A jogerős ítélet is bemutatja, hogy az ilyen típusú, temetkezési szolgáltatásra irányuló szerződéseknek a megszegéséért való felelősség az ítékezés során együtt jár a kegyeleti jogsérellem miatti sérelemdíj megállapításával. A szerződés erősebb vállalkozási szerződés – eredménykötelem jellegét bizonyítja ebben az esetben az, hogy jelen helyzetben is a szerződösszegés és ezáltal a kegyeletsértés egyéb, általánosan kógens szabályok megszegése miatt történt, amit a temetkezési szolgáltatást nyújtónak ismernie kellett, nem pedig amiatt, mert a megrendelő élt volna limitált utasítási jogával.

7. Epilógus

A dolgozat bemutatott és választ keresett olyan kérdésekre is, melyekre korunkban csak nehezen vagy nem egyértelműen lehet választ adni, egy olyan témában, mely amióta világ a világ foglalkoztatja, megrémíti és ösztönzi az emberiséget. Mégis különös nehézséggel jár ez mindinkább relativizáló korunkban. Nagy kérdés, hogy lehet-e *quasi* jóerkölcsbe ütközően élni az embernek kegyeleti jogain túl, valamint az is, hogy jogilag minek minősül a holttest és milyen szabályozók vonatkoznak rá. Mind olyan kérdés, amelyet nem szabad és nem is lehet csak és kizárólag a magánjog – bizonyos esetekben – pozitivista szemüvegén keresztül nézni, hanem éppen ellenkezőleg, kell legyen egy közerkölcs és egyetemes értékek, melyek ezt alakítják, ugyanis bár a felszín és a külső állandó változás alatt van, kell legyen valami, ami kőszikla módjára áll.

Ezek alapján a dolgozat rámutatott, hogy a közjogi szabályozás lehetővé teszi azt, hogy a kegyeleti jogosultak – bizonyos esetekben – ezen jogukon túlterjeszkedve *quasi* dologi jogi igényt fogalmazzanak meg elhunyt szerettük hamvainak egy részére, amely nem összeegyeztethető a kegyeleti jogi hagyományokkal és szigorúbb szabályozásért kiált, a dolgozatban említett, egyre inkább dologiasító tendenciákat figyelembe véve. A hatályos jogi szabályozás láthatóan nem koherens a holttest megítélését illetően. Egy elhalálozott magzat esetén a közjogi szabályozás kivételt tesz, és az életükben jogképességgel bírókhoz emeli őket azáltal, hogy a temetkezési és kegyeleti szabályokat lényegében kiterjesztően alkalmazza rájuk is, annak ellenére, hogy a hatályos Ptk.-ban a jogképesség csak a születést követően illeti meg az embert. Bemutatásra került az is, hogy a Ptk. különböző könyveiben is eltérő emberképek jelennek meg, jellemzően a szabályozott jogterület sajátosságaihoz igazodva.

„A halál nem egyéb, mint az a válság és csőd, amit a testtel magát azonosító léleknek okvetlenül el kell szenvednie.”¹¹⁷

„Beletaszított engemet a sárba, hasonlóvá lettem porhoz és hamuhoz”¹¹⁸

Hamvas Béla nagyszerű művében és Jób próféta is az Ószövetségben elismerve saját léte határának mélységeit, megerősíti: a földi élete egyszer mindenkinek véget ér. Azonban, bár sem a napot, sem az órát nem tudhatjuk,¹¹⁹ életünk során rengeteg magánjogi jogviszony

---

¹¹⁷ HAMVAS Béla: *Scientia Sacra*. Győr, 1987.

¹¹⁸ Jób 30,19

¹¹⁹ Mt 25,13

alanyai vagyunk és bizonyos esetekben életünk végéhez közeledve, vagy csak általános meggyőződésből arról is rendelkezünk, hogy a halálunk után mi történjen magunk után maradó „visszfénnyel”. Ez a bizonyos, Zlinszky János által megfogalmazott éppúgy erkölcsi, mint jogi „visszfény” – amely a dolgozat címében is megjelenik – a mozgatórugója minden kérdésnek, amely az ezt megelőzőkben felmerült. Ez a végtelenül súlyos hitekkal, tévhitekkal, gyásszal és reménnyel teli fogalom különbözteti meg az embert a Teremtés minden más élőlényétől, ti. az ember, ha az állandó változás külsőségével is, de különleges módon viseltet halottai iránt.

*„Ötven,
jaj ötven éve - szívem visszadöbben -
halottjaim is itt-ott, egyre többen -
[...]*

*Nézd csak, tudom, hogy nincsen mibe hinnem
s azt is tudom, hogy el kell mennem innen.
de pattanó szívem feszítve húrnak,
dalolni kezdtem ekkor azúrnak,
annak, kiről nem tudja senki, hol van,
annak, kit nem lelek se most, se holtan.
Bizony, ma már, hogy izmaim lazúlnak,
úgy érzem én, barátom, hogy a porban,
hol lelkek és göröngyök közt botoltam,
mégis csak egy nagy, ismeretlen Úrnak
vendége voltam.”¹²⁰*

---

¹²⁰ KOSZTOLÁNYI Dezső: Hajnali részegség. In: *Kosztolányi Dezső összegyűjtött versei*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964. 553-557.

Forrásjegyzék

Jogtudományi források:

- BALÁS P. Elemér: Személyiségi jog. In: SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog, 1. köt. Általános rész, Személyi jog*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1941.
- DIGESTA
- EL BEHEIRI Nadja, ERDŐDY János: Előadások a római jog köréből II.
- FOULKE ÉS TÁRSA: Halottak tetemeihez kinek van tulajdoni joga? *Jogtudományi Közlöny*, 7. évfolyam, 32. szám, 1872.
- GÖRÖG Márta: Antigóné – a személyiségi jog keresztmetszetében. *Szegedi Jogász Doktorandusz Konferencia*.
https://acta.bibl.u-szeged.hu/75053/1/szegedi_jogasz_doktorandusz_konf_001_069-079.pdf
- Georg JELLINEK: *System der subjektiven öffentlichen Rechte*. Mohr, Freiburg im Breisgau, 1892.
- LÁBADY Tamás: *A magánjog általános tana*. Budapest, Szent István Társulat, 2018
- LÁNCOS, Petra Lea: Das Bestattungsrecht in Ungarn: System, Herausforderungen und neue Tendenzen. *Ügyészeti Szemle*, III. évfolyam, 1. szám, 2018.
- LINDNER Gusztáv: Temetkezés és hullaégetés. *Ügyvédek Lapja*, 11. évfolyam, 24. szám, 1894.
- MARKÓ-LÉVAI Szófia: *A végrendelet készítésének szabályai*. 2021.04.28.
<https://drmarkolevai.hu/a-vegrendelet-keszitesenek-szabalyai>
- MENYHÁRD Attila: A jó erkölcsbe ütköző szerződések. In: *10 éves a Doktori Képzés az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán: a 2003. április 4-i konferencia anyaga*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2003.
- MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2013.
- NIZSALOVSKY Endre: A szervátültetések jogi problémái. In: *Akadémiai Értesítő – MTA*, 1969.
- NIZSALOVSKY Endre: *Szövet- és szervátültetések joga*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1970.

- PÓLAY Elemér: A személyiség polgári jogi védelmének történetéhez – Iniuria tényállások a római jogban, *Acta Jur. et Pol. Szeged*, 1983.
https://acta.bibl.u-szeged.hu/6490/1/juridpol_030_fasc_004_001-112.pdf
- SÓLYOM László: A személyiségi jogok elmélete. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1983.
- SZUROMI Szabolcs: Az egyházi temetés, mint a lelkek üdvösségének szolgálata: megjegyzések a katolikus egyház temetési fegyelméhez. *Iustum Aequum Salutare*, 2008/3.
- TÁRKÁNY SZÜCS Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. (Második bővített kiadás)
- TÖRŐ Károly: Kegyeleti jog. *Jogtudományi Közlöny*, 27. évfolyam, 4. szám, 1972.
- TÖRŐ Károly: Személyiségvédelem a halál után. *Magyar Jog*, 1987/6.
- TÖRŐ Károly: *Személyiségvédelem a polgári jogban*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990.
- UJHÁZI Lóránd: Az irgalmas szeretet és a karitás jelentősége az egyház hármass – kormányzati, megszentelő és tanító – küldetésében. *Acta Humana*, 2020/2. 24.
- VÉKÁS Lajos, GÁRDOS Péter (szerk.): *Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*. – Budapest, Wolters Kluwer.
- VILÁGHY Miklós, EÖRSI Gyula: *Magyar polgári jog I. kötet*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1965.
- ZITELMANN Ernő: A holttesten való jog. (fordította: UJLAKI József) *Jogállam*, 11. évfolyam, 1-2. szám, 1912.
- ZLINSZKY János: A kegyelet magánjogi kérdései – személyi jog, vagyoni jog, és kötelezettség. *Polgári jogi kodifikáció*, 2005/2.

Felhasznált jogszabályok:

- 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ptk.)
- 1999. évi XLIII. törvény a temetőkről és temetkezésről (Temtv.)
- 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről (Eütv.)

- 145/1999. (X. 1.) Korm. rendelet - a temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény végrehajtásáról
- Codex Iuris Canonici – Az Egyházi Törvénykönyv

Bírósági döntések:

- BH1990. 300.
- BH2001. 471.
- BH2001. 473.
- EBH2003. 956.
- Kúria Pfv. 21.644/2015/8.
- Fővárosi Ítéltábla Pf. 21.029/2016/6.
- Pécsi Ítéltábla Pf. 20.100/2021/6.
- Pécsi Ítéltábla Pf. 20.255/2009/5.
- Szegedi Ítéltábla Pf. 20.187/2015/3.
- Budapesti Fővárosi Bíróság 51. Pf. 22 677/1969-11.

Egyéb források:

- BIBLIA
- BARTÓK Béla, BALÁZS Béla, KASS János: *A Kékszakállú herceg vára*. Budapest, Magyar Helikon, 1960.
- BOITO: Mefistofele c. operája. (fordította.: CSÁKOVICS Lajos)
- BORBÁS Barna: Félresiklott mítoszirtás – így törölné el Szent Istvánt egy új oxfordi kötet. *VálaszOnline*, 2024.10.11.
<https://www.valaszonline.hu/2024/10/11/berend-nora-szent-istvan-stephen-i-konyv-kritika/>
- Antonín DVOŘÁK: Ruszalka c. operája (szövegkönyv: Jaroslav KVAPIL; fordította: HORVÁTH Attila – BENKŐ Minka) Magyar Állami Operaház
- HAMVAS Béla: *Scientia Sacra*. Győr, 1987.

<https://opera-csakovics.blogspot.com/2010/11/boito-mefistofele-nyers.html>

- JUHÁSZ Gyula: Temetés. *Nyugat*, 1934/19. 21.
- KOSZTOLÁNYI Dezső: Hajnali részegség. In: *Kosztolányi Dezső összegyűjtött versei*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1964.
- MADAS Edit (szerk.): Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez. Középkor. Budapest, Tankönyvkiadó, 1992.
- SÁNDOR Zita, SÁNTA Tamásné: Perinatális veszteségek lelki megélése. *Deliberationes Tudományos Folyóirat*, 2023/16. 15.
- Semmelweis Egyetem ÁOK Anatómiai, Szövet- és Fejlődéstani intézet. Holttest felajánlása oktatásra. <https://semmelweis.hu/anatomia/tetemfelajanlas-aktualis/>
- SZOPHOKLÉSZ: Antigoné. (fordította: Trencsényi-Waldapfel Imre) In: *Görög drámák*. Budapest, Európa Kiadó, 1968.
- Richard WAGNER: Az istenek alkonya c. operája. (fordította: RADÓ Antal) <https://mek.oszk.hu/08700/08756/html/szocikk/w/26/26001.htm>